ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK KÜLTÜRÜ AÇISINDAN
HACI BEKTAŞ-I VELİ ARAŞTIRMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
CENTER FOR HACI BEKTAS-I VELI
STUDIES FROM THE PERSPECTIVE
OF TURKISH CULTURE

TÜRK KÜLTÜRÜ VE
HACI BEKTAŞ VELÎ ARAŞTIRMA DERGİSİ

TURKISH CULTURE AND
HACI BEKTAS VELI RESEARCH QUARTERLY

KIŞ - ARALIK 2022 | SAYI: 104
WINTER - DECEMBER 2022 | ISSUE: 104

TÜRK KÜLTÜRÜ VE
HACI BEKTAŞ VELÎ
ARAŞTIRMA DERGİSİ

TURKISH CULTURE AND
HACI BEKTAS VELI
RESEARCH QUARTERLY

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi

Yıl: 29 **Kış - Aralık 2022 Sayı:** 104

Yayın Türü
3 Aylık, Açık Erişimli, Uluslararası

Yayın Dili
Türkçe, İngilizce, Almanca

ISSN: 1306-8253 **e-ISSN:** 2147-9895

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Adına Sahibi
DR. YUSUF TEKİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
DR. AHMET TAŞĞIN

Editör
DR. AHMET TAŞĞIN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
tasgin.ahmet@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2751-9924

Editör Yardımcıları
DR. ERDAL AKSOY
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
erdal.aksoy@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-8814-0603

DR. FAHRİ MADEN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
fahri.maden@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8529-9165

Yabancı Dil Editörleri
DR. ALİ SERİNKOZ
Hacettepe Üniversitesi
aliserinkoz@gmail.com
DR. H. KAZIM KALKAN
Gazi Üniversitesi
k.kalkan@gazi.edu.tr
DR. MİYASE YAVUZ ALTINTAŞ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
miyaseyavuz@gmail.com
DR. ZEYNEP SERAP TEKTEN AKSÜRMELİ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
zeynep.tekten@hbv.edu.tr

Bilişim Danışmanları
DR. EMRAH AYAŞLIOĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
DR. OSMAN DURMAZ
Aksaray Üniversitesi
UĞUR YALÇIN KARA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Düzelti
ALİ KEMAL SÖNMEZ
CEM HAYAT
FUNDA ŞİRİNOĞLU
İBRAHİM YILDIZ

Sekreterya
DAMLA KAYA
HASAN BASRİ GÜREL

Yönetim Merkezi Adres
AHBV Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
Emniyet Mah. Abant 1 Caddesi No: 10 E Blok 10. Kat Teknikokullar Yenimahalle/ANKARA

Telefon: +90 312 546 05 23

Web: hbvdergisi.hacibayram.edu.tr
dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva

Elektronik Posta: hacibektas@hbv.edu.tr

Baskı
Genç Ofset Matbaa Kağıtçılık
Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Süzgün Sokak No: 18
İskitler Altındağ/ANKARA

Turkish Culture and Haci Bektas Veli Research Quarterly

Year: 29 **Winter - December 2022 Issue:** 104

Publication Type
Quarterly, Open Access, International

Publication Language
Turkish, English, German

ISSN: 1306-8253 **e-ISSN:** 2147-9895

On Behalf of Ankara Hacı Bayram Veli University Center For Hacı Bektas-i Veli Studies From The Perspective of Turkish Culture, Owner
DR. YUSUF TEKİN
Rector of Ankara Hacı Bayram Veli University

Managing Editor
DR. AHMET TAŞĞIN

Editor
DR. AHMET TAŞĞIN
Ankara Hacı Bayram Veli University, TÜRKİYE
tasgin.ahmet@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2751-9924

Assistant Editors
DR. ERDAL AKSOY
Ankara Hacı Bayram Veli University, TÜRKİYE
erdal.aksoy@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-8814-0603

DR. FAHRİ MADEN
Ankara Hacı Bayram Veli University, TÜRKİYE
fahri.maden@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8529-9165

Foreign Language Editors
DR. ALİ SERİNKOZ
Hacettepe University, TÜRKİYE
aliserinkoz@gmail.com
DR. H. KAZIM KALKAN
Gazi University, TÜRKİYE
k.kalkan@gazi.edu.tr
DR. MİYASE YAVUZ ALTINTAŞ
Ankara Hacı Bayram Veli University, TÜRKİYE
miyaseyavuz@gmail.com
DR. ZEYNEP SERAP TEKTEN AKSÜRMELİ
Ankara Hacı Bayram Veli University, TÜRKİYE
zeynep.tekten@hbv.edu.tr

Informatics Advisors
DR. EMRAH AYAŞLIOĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli University, TÜRKİYE
DR. OSMAN DURMAZ
Aksaray University, TÜRKİYE
UĞUR YALÇIN KARA
Ankara Hacı Bayram Veli University, TÜRKİYE

Redaction
ALİ KEMAL SÖNMEZ
CEM HAYAT
FUNDA ŞİRİNOĞLU
İBRAHİM YILDIZ

Secretariat
DAMLA KAYA
HASAN BASRİ GÜREL

Headquarter
AHBV Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
Emniyet Mah. Abant 1 Caddesi No: 10 E Blok 10. Kat Teknikokullar Yenimahalle/ANKARA/TÜRKİYE

Phone: +90 312 546 05 23

Web: hbvdergisi.hacibayram.edu.tr
dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva

E-mail: hacibektas@hbv.edu.tr

Printed By
Genç Ofset Matbaa Kağıtçılık
Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Süzgün Sokak No: 18
İskitler Altındağ/ANKARA/TÜRKİYE

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

DR. ABDULMAMAD İLOLİEV
University of Central Asia, TAJIKISTAN
abdulmamad.iloliev@ucentralasia.org
https://orcid.org/0000-0002-7593-6503

DR. AHMET T. KARAMUSTAFA
University of Maryland, USA
akaramus@umd.edu
https://orcid.org/0000-0001-7041-0214

DR. AHMET YAŞAR OCAK
TOBB University of Economics & Technology, TÜRKİYE
aocak@etu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5239-3019

DR. ALİ SİNAN BİLGİLİ
Atatürk University, TÜRKİYE
sbilgili@atauni.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-3182-3002

DR. ATAULLAH HASANİ
Shahid Beheshti University, IRAN
a-hassani@sbu.ac.ir
https://orcid.org/0000-0002-2892-2176

DR. AYŞEGÜL KILIÇ
Trakya University Balkan Research Institute, TÜRKİYE
aysegulcali@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0003-2943-0007

DR. CEMAL KAFADAR
Harvard University, USA
kafadar@fas.harvard.edu
https://orcid.org/0000-0001-6030-4522

DR. CENK GÜRAY
Hacettepe University, TÜRKİYE
cenk.guray@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-9410-725X

DR. CENKSU ÜÇER
Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE
cenksu.ucer@ybu,edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-9874-2990

DR. ERDAL KALAYCI
University of Teacher Education of Christian Churches, AUSTRIA
erdal.kalayci@gmx.at
https://orcid.org/0000-0002-8695-4328

DR. FARHAD DAFTARY
The Institute of Ismaili Studies, ENGLAND
fdaftary@iis.ac.uk
https://orcid.org/0000-0002-2140-3963

DR. FATİH USLUER
Ankara University, TÜRKİYE
fusluer@icloud.com
https://orcid.org/0000-0001-5543-770X

DR. FERENC PÉTER CSİRKÉS
Sabancı University, TÜRKİYE
ferenc.csirkes@sabanciuniv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-9670-3733

DR. FRANCES TRİX
Indiana University Bloomington, USA
ftrix@indiana.edu
https://orcid.org/0000-0002-9525-1624

DR. GERGŐ MÁTÉ KOVÁCS
Budapest University of Technology and Economics, HUNGARY
kovacs.mate.gergo@epk.bme.hu
https://orcid.org/0000-0002-8308-7767

DR. HEATH W. LOWRY
Princeton University, USA
ataturk@princeton.edu
https://orcid.org/0000-0002-3015-5260

DR. HENRYK JANKOWSKİ
Adam Mickiewicz University, POLAND
henryk.jankowski@amu.edu.pl
https://orcid.org/0000-0003-2576-1204

DR. IRENE MARKOFF
York University, School of Arts, Media, Performance & Design, CANADA
imarkoff@yorku.ca
https://orcid.org/0000-0002-5442-4509

DR. IURİİ AVERİANOV
Institute of Oriental Studies, RUSSIA
avanta_yuriy@mail.ru
https://orcid.org/0000-0001-7898-8619

DR. İLKER EVRİM BİNBAŞ
University of Bonn, GERMANY
ebinbas@uni-bonn.de
https://orcid.org/0000-0003-1200-4335

DR. JANİNA KAROLEWSKİ
University of Hamburg, GERMANY
janina.karolewski@uni-hamburg.de
https://orcid.org/0000-0002-6880-4086

DR. KRASİMİRA MUTAFOVA
St. Cyril and St. Methodius Veliko Turnovo University, BULGARIA
kmutafova@mail.bg
https://orcid.org/0000-0003-3373-3721

DR. MARCELLO MOLLİCA
University of Messina, ITALY
marcello.mollica@unime.it
https://orcid.org/0000-0002-1792-7959

DR. MARKUS DRESSLER
University of Leipzig, GERMANY
markus.dressler@uni-leipzig.de
https://orcid.org/0000-0002-5997-8690

DR. MEHMET KALPAKLI
Bilkent University, TÜRKİYE
mehmetkalpakli@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2729-2835

DR. MEHMET BAHA TANMAN
Istanbul University, TÜRKİYE
bahatanman@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9821-3666

DR. MEHMET FATİH KÖKSAL
İstanbul Kültür University, TÜRKİYE
mfkoksal@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-1056-9957

DR. MEMİSH SYULEYMAN MERDAN
Shumen Episkop Konstantin Preslavski University, BULGARIA
memish_merdan@abv.bg
https://orcid.org/0000-0002-1236-2477

DR. NAMIQ MUSALI
Kastamonu University. TÜRKİYE
nmusalı@kastamonu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1291-8380

DR. RAZİA SULTANOVA
University of Cambridge, Cambridge Muslim College, ENGLAND
razia@raziasultanova.co.uk
https://orcid.org/0000-0002-7809-1219

DR. ROBERT LANGER
Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, GERMANY
robert.langer@ori.uni-heidelberg.de
https://orcid.org/0000-0002-9761-0889

DR. SALİH ÇİFT
Bursa Uludağ University, TÜRKİYE
sacift@uludag.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-3675-4608

BİLİM KURULU/SCIENTIFIC BOARD

DR. ABDÜLKADİR YELER
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, TÜRKİYE
abdulkadir.yeler@medeniyet.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-4791-6118

DR. AHMET GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
gunsenahmet@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-6706-7451

DR. ALİ AVCU
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, TÜRKİYE
ali.avcu@asbu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8416-4066

DR. ALİ DUYMAZ
Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
ali_duymaz@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-2890-2749

DR. ALİ MURAT İRAT
Araştırmacı, TÜRKİYE
irat2@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0002-0116-1004

DR. ALİ RIZA MUKADDEM
Araştırmacı, TÜRKİYE
alirizamukaddem@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0365-5064

DR. ALİYE UZUNLAR
Araştırmacı, TÜRKİYE
aliyeuzunlar@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9002-5655

DR. ARİF KALA
Munzur Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, TÜRKİYE
arifkala@munzur.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-6407-4151

DR. AYNUR KOÇAK
Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
aynurnazkocak@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9555-1088

DR. AYTEN KAPLAN
Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı, TÜRKİYE
aykap@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5500-6790

DR. AZİZ ALTI
Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
azizalti@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5009-9438

DR. BAHRİYE GÜRAY GÜLYÜZ
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
bahriyeguray@trakya.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1116-6527

DR. BAYRAM DURBİLMEZ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
bayramdurbilmez@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-6682-8455

DR. BÜLENT KELEŞ
İslam Din Dersi Öğretmeni, GERMANY
bulentkeles@hotmail.de
https://orcid.org/0000-0002-5397-7478

DR. CAHİT GELEKÇİ
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
gelekci@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2934-9014

DR. DARYA ZHIGULSKAYA
Lomonosov Moscow State University Institute of Asian and African countries, RUSSIA
dvzhigulskaya@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3163-4308

DİMİTRİS LOUPIS
Institute For Balkan Studies, GREECE
dimitrisloupis@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-5614-4239

DR. DRAGİ GEORGİEV
Milli Tarih Enstitüsü, NORTHERN MACEDONIA
gjorgiev.dragi@yahoo.com
https://orcid.org/

DR. EMİNE ERDOĞAN ÖZÜNLÜ
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
erdoganozunlu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8064-2016

DR. ESRA BİLGE SAVCI
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
esra.bilgesavci@istanbul.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-0114-4650

DR. ESRA DOĞAN TURAY
Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, TÜRKİYE
esra_dogan@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-2499-5239

DR. FATMA AHSEN TURAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
fatma.turan@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-0645-6012

DR. FEVZİ RENÇBER
Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE
fevzirencber@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5676-7871

DR. GÜLBERK BİLECİK
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
gbilecik@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0001-6555-5056

DR. GÜLDANE GÜNDÜZÖZ
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, TÜRKİYE
guldanesoner@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3007-6746

DR. HALİT ÇAL
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
halit.cal@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-9541-4350

DR. HAMİT AKTÜRK
Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, TÜRKİYE
akturkhamit@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-4682-0296

DR. HAMİT ÖNAL
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE
hamitonal@gazi.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-6990-5279

DR. HAMİYE DURAN
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE
hamiye@gazi.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-8036-7598

DR. HARUN YILDIZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE
hyildiz@omu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8524-0593

DR. HAYDAR EFE
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, TÜRKİYE
hefe@erzincan.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-3307-1185

DR. HEGE İRENE MARKUSSEN
Lund University History of Religions and Religious Behavioural Science, SWEDEN
hege_irene.markussen@kansliht.lu.se
https://orcid.org/0000-0001-5655-7287

DR. HULUSİ YILMAZ
Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
trufmantar@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9170-7604

DR. HURİYE EMEN
İstanbul Topkapı Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
huriyeemen@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-3575-2785

DR. HÜSEYİN YALTIRIK
Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), TÜRKİYE
hsyltrk@yahoo.com.tr
https://orcid.org/0000-0002-7987-8582

DR. İBRAHİM GÜL
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE
igul@omu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-0501-8221

DR. İBRAHİM KARACA
Edebiyat Fakültesi Erciyes Üniversitesi, TÜRKİYE
ibrahimkaraca@erciyes.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1563-7584

DR. İLGAR BAHARLU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Ve Uygulama Enstitüsü, TÜRKİYE
ilgarbaharlu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5200-1705

DR. İLKAY ŞAHİN
Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
sahin.ilkay@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9751-0271

DR. İSA EKBER HABİBBEYLİ
Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, AZERBAIJAN
isa.habibbeyli@science.az
https://orcid.org/0000-0003-1957-0778

DR. İSMAİL ALTINÖZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
altinoz@ksu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0716-6014

DR. KAMİL SARITAŞ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE
ksaritas@ogu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-4420-3881

DR. KAREN RUFFLE
University of Toronto Department of Historical Studies and Study of Religion, CANADA
karen.ruffle@utoronto.ca
https://orcid.org/0000-0001-8289-8771

DR. KİBAR TAŞ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
kibartas012@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7868-6450

DR. MARK LEWIS SOILEAU
Researcher, USA
soileau12@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5503-5644

DR. MAVLYUDA ABBASOVA-YUSUPOVA
Institute of Art Studies of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, UZBEKISTAN
m.a.yusupova@gmail.com
https://orcid.org/

DR. MEHMET AÇA
Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
mehmet.aca@marmara.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-3132-4086

DR. MEHMET DÖNMEZ
İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü, TÜRKİYE
mehmet.donmez@inonu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1365-8365

DR. MEHMET ÇERİBAŞ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
mceribas72@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0002-2117

MEHMET EMİN YILMAZ
Yüksek Mimar-Araştırmacı, TÜRKİYE
mimaremin@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9742-7523

DR. MEHMET SAFFET SARIKAYA
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE
msaffets@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0002-0931-6090

DR. MERİÇ HARMANCI
Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
mericharmanci@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0003-1062-7926

DR. METİN İZETİ
Tetova University Faculty of Arts, NORTHERN MACEDONIA
metin_izeti@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0002-7304-3816

DR. METİN ÖMER
Köstence "Ovidius" Üniversitesi, Ovidius Bilim, Kültür ve Maneviyat Enstitüsü, ROMANIA
metinomer@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0003-3898-6920

DR. METİN ÖZARSLAN
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
metino@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5042-140X

DR. MUHAMMET ARSLAN
Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
muhammetarslan25@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5964-7007

DR. MUSTAFA ARSLAN
Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
marslan@pau.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1133-7373

DR. MUSTAFA BOSTANCI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
m.bostanci@hbv.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7518-3057

DR. MUZAFFER TAN
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE
tanmuzaffer@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0001-6969-0618

DR. MÜRÜVET HARMAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Fakültesi, TÜRKİYE
harmanmuruvet@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-6651-263X

DR. NAİDA ADEMOVİC
University of Sarajevo, Faculty of Civil Engineering, BOSNIA AND HERZEGOVINA
naidadem@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0003-3099-8265

DR. NEDİM BAKIRCI
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
nbakirci@ohu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-8672-9481

DR. NÜKET ESEN
Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE
nuketesen@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5078-5358

DR. NURSEL UYANIKER
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE
nuyaniker@marmara.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-7204-7145

DR. ÖMÜR CEYLAN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, TÜRKİYE
omur.ceylan@ikcu.edu.tr
https://orcid.org/

DR. ÖZCAN GÜNGÖR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE
ozcangungor@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0002-0775-023X

DR. ÖZER ŞENÖDEYİCİ
Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
ozersenodeyici@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-8719-6955

DR. PASCAHLİS ANDROUDİS
Aristotle University History and Archaeology, GREECE
archaio22@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7013-8257

DR. PERVİN ERGUN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
pervinergun@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2258-4732

DR. PETER KÖVESCİ OLAH
Eötvös Loránd University Department of Turkic Studies, HUNGARY
peter.olah@hotmail.com
https://orcid.org/

DR. RESUL AY
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
ayresul@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0003-3196-7743

DR. RUMYANA MARGARİTOVA
Bulgarian Academy of Science Institute Arts of Studies, BULGARIA
rumiana_margaritova@yahoo.com

DR. SADULLAH GÜLTEN
Ordu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
sadullah-gulten@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9986-4367

DR. SALAHADDİN BEKKİ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
sbekki@ahievran.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-6188-954X

DR. SEADET ŞİXİYEVA
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAIJAN
shikhiyevas@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-5037-7285

DR. SERKAN ÇAKMAK
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
serkancakmak@atauni.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0632-5861

DR. SERKAN KÖSE
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
serkankose@nevsehir.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-6478-8795

DR. SEVAL EROĞLU
İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, TÜRKİYE
sevaleroglu84@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9455-2580

DR. SEVİLAY ÇINAR
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, TÜRKİYE
sevilaycinar@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3693-6719

DR. SIDDIKA DİLEK YALÇIN ÇELİK
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
sdilek@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-9366-8194

DR. STEFAN WİLLİAMSON FA
Lund University History of Religions and Religious Behavioural Science, SWEDEN
stefan.williamson_fa@ctr.lu.se
https://orcid.org/0000-0002-7476-3356

DR. SULTANMURAT ABZHALOV
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Faculty of Theology, KAZAKHISTAN
sultanmurat.abzhalov@ayu.edu.kz
https://orcid.org/0000-0002-6238-9512

DR. ŞENGÜL ŞENOL
Munzur Üniversitesi İletişim Fakültesi, TÜRKİYE
sengules62@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-8688-8263

DR. TALGAT ZHOLDASSULY
Korkyt Ata Kyzylorda University, KAZAKHISTAN
zholdassuly2018@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0976-6075

DR. TÜRKER EROĞLU
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE
turkereroglu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5943-209X

DR. UĞUR UZUNKAYA
Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
ugur.uzunkaya@erzurum.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-4534-9305

DR. YILMAZ ARI
Eşkişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE
yilmaz.ari@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4529-7162

DR. ZEKERİYA IŞIK
Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
zekeriyaisik77@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3528-902X

DR. ZEYNEL ÖZLÜ
Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, TÜRKİYE
zozlu@gantep.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2499-4815

DR. ZEYNEP OKTAY USLU
Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE
zeynepoktay@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8009-4339

DR. ZUBAİDA SHADKAM
Al-Farabi Kazakh National University, KAZAKHISTAN
zubaida.68@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2080-3671

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

DR. ABDULSATTAR ELHAJHAMED
İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE

ADMİR MEÇUDORİ
Araştırmacı, ALBANIA

ALİ AKSÜT
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

ALİ AKTAŞ
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

ALİ PASİA
Araştırmacı, Yazar, GREECE

ALİ TİMURTAŞ ÖZMEN
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

DR. BAKİT MURZARAİMOV
Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, KYRGYZSTAN

BAYİ DÜZGÜN
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

DR. BERDİ SARIYEV
Ankara Üniversitesi, TÜRKİYE

BURHAN DERELİ
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

DENİZ BÜYÜKŞAHİN
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

DURSUN GÜMÜŞOĞLU
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

ERDAL EREN
Araştırmacı, TÜRKİYE

ERKAN ÇANAKÇI
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

ERTÜRK MARAL
Araştırmacı, AUSTRIA

HAMZA AKSÜT
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

HÜNKAR UĞURLU
Araştırmacı, Yazar, GERMANY

HÜSEYİN DEDEKARGINOĞLU
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

HÜSEYİN HÜRREM ULUSOY
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

İBRAHİM BAHADIR
Araştırmacı, Yazar, GERMANY

KAHRAMAN ÖZKÖK
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

DR. KAKAJAN JANBEKOW
Türkmenistan Bilimler Akademisi, TURKMENISTAN

KAYA GÖKÇE
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

KAZIM BÜKLÜ
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

LEVENT METE
Araştırmacı, Yazar, GERMANY

LUAN AFMATAJ
University of Lugano, SWISS

MEHMET ÖZDURMAZ
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

MEHMET TÜTÜNCÜ
SOTA, NETHERLANDS

MURAT KÜÇÜK
Araştırmacı, Yazar, GERMANY

MUSTAFA ÇETİN
Araştırmacı, TÜRKİYE

MUSTAFA DÜZGÜN
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

DR. NEZİR BATA
University of Tirana, ALBANIA

DR. OLSİ JAZEXHİ
International Islamic University, MALAYSIA

REFİK ENGİN
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

DR. REFİK TURAN
Gazi Üniversitesi, TÜRKİYE

UFUK EROL
Indiana University, USA

UĞURCAN ASKU
Araştırmacı, Yazar, GERMANY

VATAN ÖZGÜL
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

YOLCU BİLGİNÇ
Araştırmacı, Yazar, TÜRKİYE

ZAFER AYDOĞDU
Akademisyen, NETHERLANDS

YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ
REPRESENTATIVES ABROAD

AFGANİSTAN/AFGHANISTAN
MEHRABUDDİN SHARİFİ
ALMANYA/GERMANY
DR. ÖZGÜR SAVAŞÇI
AMERİKA/USA
ELİTON MEHMET PASHAJ
ARNAVUTLUK/ALBANIA
HİSEN SULEJMANİ
AVUSTURYA/AUSTRIA
KAZIM BALABAN
AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
DR. İLHAME GÜLTEKİN
BELÇİKA/BELGIUM
ABBAS SAHBAZ
BULGARİSTAN/BULGARIA
VEYSEL BAYRAM
BOSNA HERSEK/BOSNIA AND HERZEGOVINA
DR. ÇAZİM HACIMEYLİÇ
CEZAYİR/ALGERIA
DR. ZAİM KHENCHELAOUİ
DAĞISTAN/DAGHISTAN
DR. MEHERREMOV ŞERAFEDDİN ARİFOVİÇ
FRANSA/FRANCE
SERDAR UMUT
HOLLANDA/HOLLAND
ALPER KELEKÇİ
IRAK/IRAQ
SEYYİD ENVER EL-MUSAVİ
İRAN/İRAN
GHEİS AYAZ EBADİ
İSVEÇ/SWEDEN
ERASLAN ÖRGÜN
İSVİÇRE/SWITZERLAND
OZAN SEVİNÇ
İTALYA/ITALY
TOMMASO PARLANTİ
KANADA/CANADA
DR. LALE JAVANSHİR
KAZAKİSTAN/KAZAKHSTAN
DR. ZHAKHANGİR NURMATOV
KIRGIZİSTAN/KYRGYZSTAN
DR. ROZA ABDYKULOVA
KIRIM/CRIMEA
DR. NERİMAN SEYİTAYAHYA
KKTC/TRNC
DR. NURAN ÖZE
KOSOVA/KOSOVO
DR. ERGİN JABLEY
KUZEY MAKEDONYA/NORTH MACEDONIA
ABEDİN TEKESHANOSKİ
LİTVANYA/LITHUANIA
DR. GALİNA MİSKİNİENE
MACARİSTAN/HUNGARY
DR. EVA CSAKİ
MEKSİKA/MEXİÇO
LUCİA CİRİANNİ SALAZAR
MISIR/EGYPT
DR. AHMED AMEEN
ÖZBEKİSTAN/UZBEKISTAN
DR. NODİRKHON KHASANOV
PAKİSTAN/PAKISTAN
DR. HASAN ALİ KHAN
POLONYA/POLAND
DR. CEM ERDEM
ROMANYA/ROMANIA
ÖNER ERMİŞ
RUSYA/RUSSIA
DR. PAVEL BASHARİN
TACİKİSTAN/TAJIKISTAN
HAKİM ŞAKURİ
TATARİSTAN/TATARSTAN
DR. AZAT AKHUNOV
TUNUS/TUNISIA
DR. FATHİ JARRAY
TÜRKMENİSTAN/TURKMENISTAN
DR. KAKAJAN BAYRAMOV
UKRAYNA/UKRAINE
DR. TUDORA ARNAUT
YUNANİSTAN/GREECE
NECMETTİN KAHYA

104. SAYI HAKEMLERİ
REFEREES OF THE 104th ISSUE

DR. ABDÜLKADİR DAĞLAR, Erciyes Üniversitesi
DR. ADEM ÇATAK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
DR. AHMET NEDİM SERİNSU, Ankara Üniversitesi
DR. AHMET YILMAZ SOYYER, Süleyman Demirel Üniversitesi
DR. ALİYE UZUNLAR
DR. ATİLA KARTAL, Akdeniz Üniversitesi
DR. ATTİLA ÖZDEK, Necmettin Erbakan Üniversitesi
DR. AZİZ ALTI, Munzur Üniversitesi
DR. BEGÜM KURT, Çağ Üniversitesi
DR. BÜLENT AKIN, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
DR. CENGİZ GÖKŞEN, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
DR. ÇİĞDEM MOLLAİBRAHİMOĞLU, Milli Eğitim Bakanlığı
DR. SERKAN ÇAKMAK, Atatürk Üniversitesi
DR. ERKAN ZENGİN, Hacettepe Üniversitesi
DR. ESMA ŞAHİN ÖZTAŞ, Medeniyet Üniversitesi
DR. FERİDE KAMALOVA, Al-Farabi Kazak National University
DR. FERİDE ZEYNEP GÜDER, Üsküdar Üniversitesi
DR. FEVZİ RENÇBER, Şırnak Üniversitesi
DR. GÖKHAN EKİM, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
DR. HAMİT AKTÜRK, Adıyaman Üniversitesi
DR. HAYRİ KAPLAN, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
DR. İBRAHİM DİLEK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
DR. İBRAHİM ÖZTÜRK, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
DR. İSMAİL PIRLANTA, Yozgat Bozok Üniversitesi
DR. İSMET TÜRKMEN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
DR. KATERİNA VENEDİKOVA, Sofia University
DR. MEHMET EMİN GÜNEL, Necmettin Erbakan Üniversitesi
DR. MEHMET SAFFET SARIKAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
DR. METİN ÖZARSLAN, Hacettepe Üniversitesi
DR. MİRZAHAN EGAMBERDİYEV, Al-Farabi Kazak National University
DR. MUAMMER METE TAŞLIOVA, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
DR. MUHAMMED ALİ YILDIZ, Bartın Üniversitesi
DR. MUHAMMED BAHAEDDİN YÜKSEL, Kayseri Üniversitesi
DR. MUSTAFA ATAK, Erciyes Üniversitesi
DR. NECATİ ÇAVDAR, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
DR. NECDET TOSUN, Marmara Üniversitesi
DR. NURETTİN ÇALIŞKAN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
DR. OSMAN G. ÖZGÜDENLİ, Marmara Üniversitesi
DR. OSMAN KABAKÇILI, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ, Ankara Üniversitesi
DR. SALİH ÇİFT, Bursa Uludağ Üniversitesi
DR. SAVAŞ YILDIRIM, İstanbul Bilgi Üniversitesi
DR. SEDAT BAYRAKAL, Uşak Üniversitesi
DR. SEDAT KARDAŞ, Muş Alparslan Üniversitesi
DR. SELAMİ ŞİMŞEK, Gümüşhane Üniversitesi
DR. SELÇUK PEKER, Necmettin Erbakan Üniversitesi
DR. SİBEL KUŞCA GÜNGÖR, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
DR. ŞENGÜL ŞENOL, Munzur Üniversitesi
DR. ŞEVKİYE KAZAN NAS, Akdeniz Üniversitesi
DR. TOLGA KAYA, İstanbul Teknik Üniversitesi
DR. TURGAY ŞAFAK, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
DR. TÜLAY ATAY, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
DR. ÜMİT EKER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
DR. ÜNSAL YILMAZ YEŞİLDAL, Akdeniz Üniversitesi
DR. VAHİT GÖKTAŞ, Ankara Üniversitesi
DR. YAKUP UZUN, Erciyes Üniversitesi
DR. YASİN YİĞİT, Iğdır Üniversitesi
DR. ZEKERİYA KARADAVUT, Akdeniz Üniversitesi
DR. ZEYNEP KOYUNCU, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
DR. ZİYA ŞEN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
DR. ZÜBEYİR OVACIK, Aksaray Üniversitesi
DR. ZÜLFİKAR DURMUŞ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

DİZİN

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Arastırma Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir.
Kış - Aralık, Bahar - Mart, Yaz - Haziran, Güz - Eylül sayısı olmak üzere yılda dört defa yayımlanır.
Ulusal ve uluslararası indeks ve veritabanları tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.
Dergide yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

INDEX

Turkish Culture and Haci Bektas Velî Research Quarterly is an international and refereed journal.
It is published quarterly in Winter - December, Spring - March, Summer - June, Autumn - September.
It is scanned and indexed by national and international indexes and databases.
The authors are responsible for the opinions stated in the articles published in the journal.

DOAJ

EBSCO Humanities International Index

ERIH PLUS

Index Copernicus Master List (ICI)

Index Islamicus

MLA

OAJI

SCOPUS

SJR

ULAKBIM TR Dizin

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

MAKALE/ARTICLE XV

YESEVÎLİK ŞEYHLERİNDEN SULTAN HUBBİ KISSASININ KAZAKİSTAN NÜSHASI
KAZAKHSTAN COPY OF THE QISSA OF SULTAN HUBBİ, ONE OF THE YESEVİ SHEIKHS
ZUBAİDA SHADKAM - KUTLUGJON SULTANBEK 1

BEN-ÖTESİ PSİKOLOJİNİN İZİNDE YÛNUS EMRE'Yİ ANLAMA
UNDERSTANDING YŪNUS EMRE IN THE CONTEXT OF TRANSPERSONAL PSYCHOLOGY
AYNUR KOÇAK - SÜMEYYE KÜBRA GÜNDOĞDU 15

ÂŞIK DAİMİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN EXAMINATION ON THE LIFE AND WORKS OF ÂŞIK DAIMI
SERVET YAŞAR - CEM KARATAŞ 29

BUDİN GÖZCÜSÜ GÜL BABA'YA DAİR İSMÂİL SÂDIK KEMÂL PAŞA'NIN BİR MEDHİYESİ
AN ODE OF İSMAİL SADIK KEMAL PASHA ABOUT THE WATCHER OF BUDİN GÜL BABA
MELEK DİKMEN 53

YAŞAYAN BEKTAŞİLİK BAĞLAMINDA AKSARAYLI ÂŞIK MEHMET ÇİL'DE HACI BEKTAŞ ALGISI
THE PERCEPTION OF HACI BEKTAS IN THE POEMS OF ÂŞIK MEHMET ÇİL OF AKSARAY IN THE CONTEXT OF LIVING BEKTASHISM
SELÇUK PEKER - ERGİN JABLE 71

MÜELLİFİ MEÇHUL İKİ FÜTÜVVET-NÂME
TWO FUTUWWAT-NĀME WITH UNKNOWN AUTHOR
AYSUN ÇELİK 91

KASAP ESNAFINA DAİR FARSÇA YAZILAN ÜÇ FÜTÜVVETNÂME
THREE FUTUWWATNĀMES WRITTEN IN PERSIAN ON THE BUTCHER'S CRAFTSMAN
ESRA DOĞAN TURAY - ZİVAR HÜSEYNLİ BAYLAN 109

PÎR-İ PEHLEVÂNÂN MAHMÛD-I PÎRYÂR-I VELÎ, HAYATI, MENKIBELERİ VE ESERLERİ
PĪR OF THE WRESTLERS MAHMŪD-I PĪRYĀR-I VALĪ, HIS LIFE, LEGENDS AND WORKS
ALİ RIZA MUKADDEM 137

TÜRK SAZ ŞİİRİNDE ESNAF DESTANLARI VE AHİLİK KÜLTÜRÜNE KATKILARI
CRAFTSMAN EPICS IN TURKISH SAZ POETRY AND CONTRIBUTIONS TO AKHI CULTURE
AZİZ AYVA - MERAL DOĞRU 153

VELAYETNAMELERDE GEÇEN ŞEKİL DEĞİŞTİRME MOTİFİNİN FONKSİYONLARI
FUNCTIONS OF TRANSFIGURATION MOTIF IN THE VELAYETNAMES
UYGAR KURUM 167

FÜTÜVVETİN TEŞKİLATLANMASINDA ŞİHÂBEDDİN ÖMER ES-SÜHREVERDÎ'NİN KATKILARI
CONTRIBUTIONS OF SHİHĀBEDDĪN UMAR AL-SUHRAWARDĪ IN THE ORGANIZATION OF FUTUWWA
ADEM ÇATAK - AHMET VURAL 187

HZ. ALİ MUSHAFLARI: NİSPET AÇISINDAN İNCELENMESİ
THE MUSHAFS ATTRIBUTED TO HAZRAT ALİ: RESEARCH IN TERMS OF BELONGING
FATİH CANKURT 197

MALTEPE BAŞIBÜYÜK KÖYÜ DAVER BABA/KERİME NİNE TEKKESİ
MALTEPE BAŞIBÜYÜK VILLAGE DAVER BABA/KERİME NİNE LODGE
FAHRİ MADEN - SERKAN KAYA - ERDAL ÖZYOL - HASAN BASRİ GÜREL 211

'DİE WELT' YAZARLARININ KALEMİNDEN (2007-2020) ALMANYA'DA ALEVİLİK VE ALEVİLER
FROM DIE WELT WRITERS (2007-2020) ALEVISM AND ALEVIS IN GERMANY
ERDEM KARACA - MUSTAFA BOSTANCI 241

TUNCELİ EMEK GAZETESİNE KONU OLAN ALEVİLİK VE HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ
ALEVISM AND CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF NEWS ITEMS IN TUNCELİ EMEK NEWSPAPER
ŞENGÜL ŞENOL 265

ÂŞIK ŞİİRİNDE BİR BAĞLAM UNSURU OLARAK AKRABALIK VE KAHRAMANMARAŞLI ALEVİ ÂŞIKLAR
KINSHIP AS A CONTEXT ELEMENT IN MINSTREL POETRY AND ALEVİ MINSTRELS OF KAHRAMANMARAŞ
İBRAHİM ERŞAHİN - MUHAMMED HANİFİ ÇELİK 279

AHİLİKTE DEĞERLER EĞİTİMİ VE BİR DEĞER OLARAK NASİHAT
VALUES EDUCATION IN THE AKHISM AND "ADVICE" AS A VALUE
YUNUS EMRE SAYAN 297

AHİLİK VE FÜTÜVVET İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF AKHĪ COMMUNITY AND FUTUWWAH STUDIES
ADİLE YILMAZ - MAZHAR BAL 317

NEŞET ERTAŞ TÜRKÜLERİNDE DUYGULANIM BOYUTUNUN İNCELENMESİ: BİR DUYGULAR ENDEKSİ UYGULAMASI
AN INVESTIGATION OF THE EMOTIONAL DIMENSION IN SONGS SUNG BY NEŞET ERTAŞ: AN APPLICATION OF EMOTIONAL INDEX
YASİN KÜTÜK 329

HALVET DER-ENCÜMEN VE MELÂMET KAVRAMLARININ FÜTÜVVET VE AHÎLİK TEŞKİLATLARINDA EKONOMİK ZİHNİYET VE UYGULAMALARA ETKİSİ
EFFECTS OF THE CONCEPTS OF KHALWA DAR-ANJUMAN AND MALĀMA ON THE ECONOMIC MENTALITY AND PRACTICES IN FUTUWWA AND AKHISM ORGANISATIONS
TOLGA KESKİN 349

KUR'AN'IN KAVRAMLARA KATTIĞI MANA DERİNLİĞİ ÜZERİNE: 'FETÂ' ÖRNEĞİ
ON THE DEPTH OF MEANING THAT THE QUR'ĀN ACRIBES TO TERMS: THE CASE OF FETĀ
BURHAN ÇONKOR 375

ÖTEKİ'NİN ALGILANIŞI: ALEVİLİK VE ALEVİLER
THE PERCEPTION OF THE OTHER: ALEVISM AND ALEVIS
YILMAZ ARI 399

KEÇECİ BABA DERGÂHINDA 'DÜŞKÜNLÜK' ANLAYIŞI VE 'DÜŞKÜN KALDIRMA' ERKÂNI
'DÜŞKÜNLÜK' UNDERSTANDING AND 'DÜŞKÜN KALDIRMA' METHODS AT KEÇECI BABA LODGE
FUNDA ŞİRİNOĞLU - MAHMUT KOÇ 415

FÜTÜVVET TARİHİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI: HALİFE NÂSIR Lİ-DİNİLLÂH'IN FÜTÜVVETİ TANZİMİ
THE TURNING POINT IN UNDERSTANDING OF FUTUWWA: THE REFORMS OF THE CALİPH AL-NĀŞİR Lİ-DĪN ALLĀH REGARDING THE CONCEPT OF FUTUWWA
FATİH GÜZEL 441

UYGURLARDA GELENEKSEL MESLEKLERİ KONU ALAN ÇAĞATAYCA BİR ESER: KİTÂB-I GARÎBÎ
A CHAGATAI MANUSCRIPT ON TRADITIONAL PROFESSION IN UYGHURS: KİTĀB-I GARÎBÎ
ADEM ÖGER 453

ALEVİLİĞİN TANIMI VE TEMEL İBADETLERİ (KUREYŞAN OCAĞI ÖZELİNDE)
DEFINITION AND FUNDAMENTAL PRAYERS OF ALEVISM (IN THE CONTEXT OF THE KUREYŞAN OCAK)
KİBAR TAŞ 471

17-20. YÜZYIL MEZAR TAŞLARINDA BEKTAŞİLİK
BEKTASHISM ON THE TOMBSTONES OF 17TH TO 20TH CENTURIES
HALİT ÇAL 491

ESNAF GEDİKLERİNİN KALDIRILMASINDAN SONRA İSTANBUL'DAKİ SAKA GEDİKLERİNİN DURUMLARINA DAİR TESPİTLER (1913-1950)
DETERMINATIONS ON THE STATUS OF THE WATER SELLERS' MONOPOLY OF TRADE RIGHTS IN ISTANBUL AFTER THE ABOLITION OF THE CRAFTSMAN MONOPOLY OF TRADE RIGHTS (1913-1950)
EROL KARCI - BETÜL KARCI 553

YAYIN DEĞERLENDİRME/BOOK REVIEW 569

SHAFIQUE N. VIRANI, THE ISMAILIS IN THE MIDDLE AGES: A HISTORY OF SURVIVAL, A SEARCH FOR SALVATION, OXFORD UNIVERSITY PRESS, OXFORD, NEW YORK, 2007.
HÜSEYİN ONGAN ARSLAN 571

EŞREF DOĞAN & HASAN ÇELİK, KAVRAMLAR VE TASAVVUFÎ İZÂHLAR AÇISINDAN ALEVİLİĞİN EL KİTABI, KRİTER YAYINLARI, İSTANBUL, 2022.
MİHRİBAN ARTAN 575

PERVİZ BABAZADE, HEMASE-İ POR ŞUKUH EHL-İ HAK ÇEHELTENAN, 1347 (1968), KENDİ YAYINI.
İBRAHİM KARACA 581

ÇAĞATAY TÜRKÇESİYLE YAZILAN VE GELENEKSEL MESLEKLERİ KONU ALAN RİSALELER ÜZERİNE.
KAMİLE SERBEST 585

MURAT KÜÇÜK, HORASAN'DAN İZMİR KIYILARINA CEMAAT-İ TAHTACIYAN, NEFES YAYINLARI, İSTANBUL, 1995.
ERDİ DEMİR 591

ÇEVİRİ/TRANSLATION 597

GADJİ ALİ-LİNEVİÇ İ. P.-ŞANAYEV D.-AMİROV M.-AMİROV G. M.. "PREDANİYA ADAYEVTSEV O SVYATIH, SEKTIY HANAFİYE, JİVŞİH İ UMERŞİH NA MANGIŞLAK", SBORNİK SVEDENİY O KAVKAZSZKİH GORTSAH: İZDAVAEMIY S SOİZVOLENİYA YEGO İMPERATORSKOGO VİSOÇESTVA GLAVNOKOMANDUYUŞEGO KAVKAZSKOYU ARMİYEYU PRİ KAVKAZSKOM GORSKOM UPRAVLENİİ, VİPUSK 7., TİFLİS, 1873, PP. 5-17.
SULTANMURAT ABZHALOV 599

EDİTÖRDEN EDITORIAL

Sevgili Okurlar,

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, bu yılın son sayısıyla ilgi ve dikkatinize takdim edilmektedir.

Dergi; bilimsel disiplin, yöntem, teknik ve analiz sınırı olmadan yayın yapmaktadır. Alan dergisi olduğundan farklı alan ve konu başlıklarında makalelere yer verilmektedir. Bu sayıda da farklı disiplin ve analizlerle alana yönelik birçok araştırmadan oluşan makale bulunmaktadır.

Dergi, sıralı ve özel dosyalarla konu başlıklarını çeşitlendirirken alana yönelik literatürün artırılmasına katkı sunmaktadır. Hem güncel hem de bir dönem revaçta olan konular etrafında üretilen yeni çalışmaların da gündeme gelmesine kolaylık sağlamaktadır. Bu sayının özel dosyası Fütüvvet ve Ahilik başlığıydı. Bu başlık altında birçok makale, konuyu farklı yönleriyle ele almaktadır. Yeni metinlerin değerlendirilmesi ve neşri yine daha önceki çalışmalarda yer alan konular da müstakil makalelerde yayınlanmıştır.

Sonuç olarak Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Türkistan-Horasan-Azerbaycan-Rum ve Rumeli marifeti etrafında ele alınan konuları yayınlamakta ve araştırılması yönünde de literatürün içerik ve sayısal olarak artırılmasına katkı sunmaktadır. Bu vesileyle yılın son sayısını yayına hazırladık ve siz okuyuculara takdim ediyoruz.

Yardım, destek, katkı sunan herkesin gözcüsü ve bekçisi Rum erenleri olsun!

ÖTEKİ'NİN ALGILANIŞI: ALEVİLİK VE ALEVİLER*

THE PERCEPTION OF THE OTHER: ALEVISM AND ALEVIS

YILMAZ ARI**

Öz

Alevilik gerçeği, ortaya çıktığı ilk zamanlardan beri (kendi ve etkileşime girdiği toplumların) olumlu ya da olumsuz açıdan maruz kaldığı siyasi, sosyal, dinî ve kültürel zaviyelerden değişim ve dönüşüm süreçlerinden etkilenmiş, kimini etkilemiş ve günümüze değin varlığını devam ettirerek gelmiştir. Modernite ile birlikte Alevi toplulukların köy yaşamından şehir hayatına geçişlerinde yaşanan ve değişim-süreklilik ilişkisi adına ortaya çıkan birçok veri bulunmaktadır. İnanç, ibadet, dinî otorite ve bunlara bağlı olarak şekillenen yeni dinî ve sosyal hayatta meydana gelen değişimler ve süreklilik arz eden yapılar önem arz etmektedir. Yapılan kimi alan araştırmalarında bu verilerin tespit ve analizi gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın konusu, Adıyaman yöresinde yaşam süren Alevi vatandaşlarımız ile muhtelif zamanlarda tarafımca gerçekleştirilen görüşmeler ve bu esnada gözlemlenen kimi olay ve pratikler üzerine sosyo-dinî değerlendirmelerde bulunmaktır. Böylelikle de yörede yaşam süren birey ve toplulukların (şahit oldukları/maruz kaldıkları) bazı olay ve durumların gölgesinde şekillenen (değişen/farklılaşan) bakış açıları ve buna bağlı olarak oluşan kimi değer yargılarının, "değişim ve süreklilik" boyutlarıyla aktarılması hedeflenmiştir. Örneğin: Derviş Yusuf anlatısındaki lokma ritüeli, ötekine karşı konumlanma endişesinden dolayı; Sünnilerin, Alevilerin yemeğinden yemeyecekleri önyargısını ortaya çıkarmıştır. Talip H.'in okul hayatında yaşadığı hoş olmayan kimi olaylar, ötekileştirmenin beklenen bir sonucu olarak kendisini Sünni ortamdan bir kopuşa doğru sürüklemiştir. Rahman Dede'nin namaz ibadetine yüklediği dua anlamında; sözün asli manasının, yaşanan ötekileştirme serüveni sonucunda değişime uğradığı görülmektedir. Muhtarın kendi evinde sakladığı seccadeyi aramasında; tüm ayrışma hareketlerine rağmen kodlarda yaşatılan İslami kültürü görmek mümkündür. M. Öğretmenin, cem ritüeli esnasında saz eşliğinde okunan tevhit cümlelerindeki manayı yakaladığında sarf ettiği cümlelerde, ötekileştirmenin acı dolu itirafı gözlenmektedir. Alevi ve Sünni bireylerin evlenmesine dair yörede yaşanan kültürel taassubun da ötekileştirme ajanı olarak halen işlerlik gösterdiğini açığa çıkarmaktadır. Öteki'nin Algılanışı: Alevilik ve Aleviler adlı bu makalede; çalışma alanını tanıma amacıyla daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak; geleneksel ve modern inanç panoramasına sahip Alevi bireylerin, Adıyaman özelinde yaşadıkları kimi tanıklıkların ve bunların neden olduğu veya beslediği öteki anlayışı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada bilimsel veri taramasının yanı sıra, saha taraması da yapıldı. Konu çerçevesinde yazılı eserlerden istifade edildi. Bununla birlikte nitel araştırma tekniklerinden gözlem, not tutma, kaynak kılavuz kişilerden istifade etme ve katılımcıların konu hakkındaki kişisel düşüncelerini, deneyimlerini ve bakış açılarını şahsi anlatımları ile ifade etmelerine imkân sağlayan görüşme/mülakat yöntemi kullanıldı.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Değişim, Süreklilik, Önyargı, Öteki.

Abstract

The reality of Alevism has been affected by the political, social, religious and cultural aspects of change and transformation processes that it has been exposed to positively or negatively since the first times it emerged (itself and the societies it interacts with) and has survived until today. Along with modernity, there are many data that emerged in the name of the change-continuity relationship experienced in the transition of Alevi communities from village life to city life. Belief, worship, religious authority and the changes that occur in the new religious and social life shaped by them and the structures that show continuity are important. In some field studies, these data are identified and analysed. The subject of the study is to make socio-religious evaluations on the interviews carried out by me at various times with our Alevi citizens living in the Adıyaman region, and on some events and practices observed during this time. In this way, it is aimed to convey the (changing/differentiating) perspectives of individuals and communities living in the region (which they witnessed/exposed) under the shadow of some events and situations, and some value judgments formed accordingly, with the dimensions of "change and continuity". For example, in the Dervish Yusuf narrative, the food ritual is due to the anxiety of positioning against the other. It has revealed the prejudice that Sunnis will not eat the food of Alawites. Some unpleasant events experienced by Talip H. in his school life led him to break away from the Sunni environment as an expected result of othering. In the sense of "prayer" that Rahman Dede attributes to prayer, it is seen that the original meaning of the word has changed as a result of the adventure of marginalization. While searching for the prayer rug that the headman kept in his own house; despite all the separation movements, it is possible to see the Islamic culture in the codes. When teacher M. catches up with the meaning of the *tawhid* sentences read with an instrument during the *cem* ritual, a painful confession of othering is seen in the sentences he utters. It reveals that the cultural bigotry about the marriage of Alevis and Sunnis in the region still functions as a mediator of othering. In this article, unlike previous studies for the purpose of recognizing the study area, some of the testimonies of Alevi individuals, who have traditional and modern belief panoramas, in Adıyaman and the understanding of the other that they cause or nourish are emphasized. In the study, besides scientific data scanning, field scanning was also done. Written works were used within the framework of the subject. In addition to this, the interview method, which allows the participants to express their personal thoughts, experiences and perspectives on the subject, was used.

Keywords: Alevism, Change, Continuity, Prejudice, Other.

* Geliş Tarihi/Received: 01.07.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 05.08.2022, DOI: https://doi.org/10.34189/hbv.104.022.
** Dr. Öğretim Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı. E-mail: yilmaz.ari@ogu.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4529-7162.

Giriş

Bireyin ve birliktelik ilişkisine istinaden görünür hale gelen münasebetlerini devam ettirdiği ve içinde yaşamını sürdürdüğü topluma ait klasik inanış evrenine ait biçim ve şekilleri gözlemlemek ve tanımlayabilmek sosyolojik açıdan önemlidir. Çünkü bireyin içinde hayatını idame ettirdiği toplum yapısı, ortaklaşa kullandığı alanlar ve sahip olduğu (ve sürdürdüğü) inanç, kültür ve duygular ışığında şekillenen pratikleri anlama ve anlamlandırma çabası din sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Bireye ait (belki de miras olarak devraldığı) iman ve aksiyon evreninin, bireysel anlamda (toplumsal olandan etkilenen yönüyle de olabilir) hayatına ve pratiklerine yansıyarak (bazen eksilerek ya da artan haliyle) şekil değiştirerek devam ettiği bilinmektedir.

Bireyler gibi sosyal kurum ve yapılar da toplumlarda gördükleri işlevleriyle önem arz ederler. Toplumsal yaşamda işlevlerini yitiren kimi yapı ve kurumlar, zamanla ortadan kalkmakla yüz yüze kalmaktadırlar. Bu nedenle gelişen ve değişen dünyada birçok yapı ve kurum, niteliksel ve işlevsel açıdan değişime uğramıştır denilebilir. Alevilikte değişim ve süreklilik gerçeğini/izlerini tanıma adına sahada yapılan çalışmalar ile bahse konu değişimleri ve süreklilik arz eden inanış, kültür, iz, kalıntı ve şekilleri tanıma adına önemli veriler elde edilmiştir. Son yıllarda Adıyaman ili ekseninde yoğunlaşan ve alana ciddi katkı sağladığı düşünülen çalışmaları kısaca tanımakta fayda vardır. Bu çalışmalardan:

Fevzi Rençber'e ait Adıyaman özelinde yapılan *Adıyaman'da Alevilik*[1] adlı doktora tezinde; günümüz geleneksel Aleviliğe ait sosyokültürel ve dinî yaşam izlerinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Rençber, bu eserinde Adıyaman yöresinde yaşam süren Alevilerin tarihî süreç içerisindeki; inanç, ibadet, kültür, örf, âdet, ahlâkî kurallar, demografik yapı, coğrafî dağılımlarını mülakat ve anket çalışması yöntemlerinden istifade ile incelemiştir.[2]

Hamit Aktürk, *Toplumsal Değişme ve Alevi Dernekler-Adıyaman Örneği-*[3] adlı doktora tezinde; Adıyaman'da mevcut olan Alevi dernek ve örgütlerin Aleviliği nasıl yorumladıkları, kendi içlerinde ve Sünni kesim ile münasebetleri, uygulayageldikleri ritüelleri, siyaset mekanizmasına dair görüşleri, kent yaşamında fonksiyonlarını yitiren Alevi kurumlara yaklaşımları vb. konuları irdelemiştir.

Kâhta Yöresi Alevilerinde Dini ve Sosyal Hayat: Bağlar Mahallesi ve Ortanca Köyü Örneği[4] isimli yüksek lisans tezinde; göçebe Türkmen boylarının Anadolu'daki devamı olarak görülen Adıyaman ili Kâhta ilçesine bağlı Bağlar mahallesi ve Ortanca köyünde yaşayan Alevilerin dinî ve sosyal hayatı konu edinilmiştir. Yöre Alevîlerinin dinî ve sosyal hayatı ile sınırlı olmakla birlikte, çalışmada genel Alevî anlayışında etkin olan bazı kavramlara da yer verilmiştir.

---

[1] Rençber, Fevzi, Adıyaman'da Alevilik, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012. (Bu çalışma; "Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri" adlı isimle 2016 yılında Ankara'da, Gece Kitaplığı Yayınları tarafından kitap olarak basılmıştır.)

[2] Alan çalışmalarının anlam ve önemi üzerine Bkz. Rençber, Fevzi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Alevîlik Üzerine Yapılan Alan Çalışmalarının Bilim Üretimine Etkisi, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2017, cilt: X, sayı: 2, s. 455-470

[3] Aktürk, Hamit, Toplumsal Değişme ve Alevi Dernekleri-Adıyaman Örneği-, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri 2013.

[4] Arı, Yılmaz, Kâhta Yöresi Alevilerinde Dinî ve Sosyal Hayat: Bağlar Mahallesi ve Ortanca Köyü Örneği, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2011. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Alevilikte Dini Otorite: Değişim ve Süreklilik (Adıyaman Örneği)[5] isimli doktora tezinde: Alevilerin inanç ve yaşayış bakımından dini önderlik pozisyonunda bulunan dedelik kurumu, bu kurumu temsilen bir dini otorite tipi olarak dedenin topluluk üzerindeki etkileri, denetleme ve uzlaştırma fonksiyonları temel bir problem olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, genel sosyal değişme bağlamında, topluluk üyeleri arasında özellikle de kentlerde yaşayan bireylerin dedelere karşı tutumları ve onları bir otorite olarak görüp görmedikleri tartışılmıştır. Ayrıca dedelik kurumunda meydana gelen değişim, devam eden kimi işlev ve fonksiyonlar Adıyaman özelinde incelenmiştir.

"Öteki'nin Algılanışı: Alevilik Ve Aleviler" isimli bu çalışmamızda yukarıda kısaca temas ettiğimiz ve alanı betimleme hususunda kayda değer ipuçları sunmakla büyük önem arz eden çalışmalardan farklı olarak; geleneksel ve modern inanış kalıp ve modellerini temel kimlik kodlarında barındıran ve bunları yaşamsal pratik düzleme aktaran Alevi bireylerin, Adıyaman yöresinde sosyal, psikolojik, dini ve kültürel açıdan deneyimledikleri kimi tanıklıkların ve bunların kendi inanç ve duygu evreninde oluşturduğu izler üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada akademik kaynak taramasının yanı sıra, mülakat, gözlem, katılımcı gözlem, not tutma, kaynak kılavuz kişiden istifade etme gibi alan araştırmasının temel yöntem ve tekniklerden istifade edilmiştir.[6] Kaynak kılavuz kişilerin şahsî bilgileri tarafımızca muhafaza edilmekte olup, metin içerisinde ve kaynakçada kendileri kodlama yöntemiyle belirtilmiştir.

1. Öteki Algısı

Son yıllarda yapılan ve her geçen gün artarak devam eden sosyolojik alan araştırmalarında ülkemizin sahip olduğu renkli inanç ve kültürel mozaiğinden kaynaklı olarak; coğrafyamızda mevcut, birbirinden farklı kimliklerin varlığını kabul ve rıza gösterme/me sorunu, inanç ve kültürel bağlamda farklılık arz edene gösterilen tahammül veya saygı (saygısı/tahammülü az veya çok olan bir toplum imajının sergilenmesi) gibi oldukça önemli sosyo-psikolojik olgular açığa çıkmaktadır. Bu durum ise muhtemelen, toplum içerisinde bireylerin "öteki" olarak nitelendirdikleri din, kültür, kimlik (Yapıcı, 2009, 52) ideoloji, diğer cemaat ve gruplar ile birbirini yakından tanımamak, güvenmemek, korkmak gibi vb. nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu sebepler genellikle yekdiğerini besleyerek "ayrımcı, ötekici, ötekileştirici" görüş, hissiyat ve manevra kalıplarını tetikleyici unsurlar haline bürünmektedir (KONDA, 2012, 4).

20. yüzyıl ve akabinde meydana gelen fikrî ve teknolojik gelişmeler, uygarlık düzeyinde yükseltilen çıta, iktisadî düzende gerçekleştirilen atılımlar, topyekûn bir terakki için yapılan düzenlemeler ve oluşturulan organizasyonlar; birey, grup, ülkeler arası ilişkiler bağlamında mânia teşkil eden sınırlar ve negatif anlamlarının azalması gerektiği yargısını ortaya çıkarsa da toplumların bir diğerini öteki ön kabulüyle açığa çıkan önyargıları yıkmayı başaramamıştır (Emiroğlu, 2016, 94).

Günümüzde ben, biz veya diğerleri; temsil ettikleri kutuplar sadedinde konumlandırılan ötekini var etmek, temelde bir farklılaştırma hareketinin olası/beklenen sonucudur (Özalp, 2014, 229). Esasen hemen hemen her kültürde bireylerin varlığını/değerlerini kâinatın merkezinde gören bir fıtrî önsezi mevcuttur. Buna göre,

[5] Arı, Yılmaz, Alevilikte Dini Otorite: Değişim ve Süreklilik -Adıyaman Örneği- Kayseri 2019. (Bu çalışma; 2020 yılında Berikan Yayınevi tarafından Ankara'da; *Değişim Sürecinde Alevilikte Dini Otorite (Adıyaman Dedeleri Örneği)* ismiyle basılmıştır).

[6] Bu çalışmada kullanılan alan araştırması verileri ekseriyetle 2020 yılından önce elde edilen donelerden oluşmaktadır.

sadece hakiki bir din, kültür ve realite vardır (Ataman, 2013, 220). İnsanoğlu, ferdî hususiyetlerini önceleyerek âlem içerisindeki mevcudiyetini açıklama, kim olduğunu belirtme ve şahsiyetini makul bir merkeze konumlama arzu ve çabasında bulunur ve özünü betimlediği "ben" mefhumu üretir. Böylelikle kendini "öteki" olarak addettiklerinden ayıran hususlar üzerinde yoğunlaşır ve iki taraflı ayrışan yönlerin daha belirgin hale gelmesine neden olur. Benzer vetireler, (dinî veya siyasî kaynaklı olsun) renkli kültürel mozaiğe sahip toplumlarda yaşam süren sosyo-dinî gruplarda daha bariz bir şekilde görülür. Zira bu tarz zengin yapılarda yaşayan bireylerin öteki sayılan kişi ve toplumlara karşı geliştirdikleri bir tür güçlendirilmiş benlikleri bulunmaktadır (Özel, 2021, 241).

Türk Dil Kurumu öteki ifadesini, "mevcut kültürün içinde dışlanmış olan, sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan, diğeri, öbürü" şeklinde tanımlar (TDK, 2021). Kavramsal analiz yönüyle öteki mefhumu, "ben" kavram ve söylemi içerisinde imgelenir. Çoğunlukla da "ben" delaletinden yola çıkılarak "öteki" betimlenir. Bu betimleme sürecinde evvela "ben kimim", "benim ötekim" kimim/neyim oluyor? gibi sorular öne çıkmaktadır. Bu aşamada öteki ve ben ifadelerinin ekseriyetle ontolojik bakımdan bir ayrışma tasvir ettiği düşünülür (İlter, 2006). Ben ve öteki mefhumları birbirlerini anlamlı kılma adına önemli rol oynamakta ve adeta bu iki figürün varoluşunu simgelemektedir (Uyanık-Kala, 2012, 136). Evrendeki anlamlandırılma süreci; ötekinin betimlenmesi ve tanımlanmasında kendisinin bir miktar yabancılaştırılmasını ve garipsenmesini de ihtiva etmektedir, denilebilir. Bundan dolayı "ben" mefhumundan hareket edilerek "öteki" kavramı da kurgulanır, toplumdaki imaj ve algısı (Metin, 2022, 18-19) anlaşılır hale gelir.[7]

Belli coğrafya ve sosyokültürel çevrelerde kendine has söylemleriyle ortaya çıkan ve kendi iç cemaat-grup-fert organizasyonlarını tekâmül ettiren dinlerin, öteki olarak adlandırabileceğimiz diğer din veya kültür gruplarından farklılık arz eden kimi söylem ve iddialarıyla müntesiplerine yeni bir dünya görüşü ve farklı birer sosyal kimlik sunmakta olduğu görülür. Bundan sonra "biz" ve "öteki" algı ve ayrımıyla ortaya çıkan, buna bağlı olarak derinleşen tartışma ve olayları besleyen ayrıca bir dinî-kültürel grup veya cemaati kendine has motifleriyle belirgin hale getiren kimi değer ve inançlar aktif hale gelir (Yapıcı, 2009, 52).

Genellikle birçoğumuz, kendi dışımızdakileri yani öteki olarak addettiklerimizi betimlerken veya oluştururken hakikatlere dayalı kaynak ve objektif müşahedelerden istifade ettiğimizi varsaysak bile zihin dünyamızda daha önceden var ettiğimiz ben ve öteki şablonundan yani peşin hükümlü olmaktan azade kalamayabiliriz. Belli bir çevre, yöre, grup, kültür ya da bireyden bahsedildiğinde birden (daha önceki tecrübe ya da beslediğimiz duygu ve fikirlerden kaynaklı olsa gerek) başlıca kimi kalıplaşmış düşünce ve imgeler havsalamızda beliriverir. Esasen kimliklerin belirgin hale gelmesi anlamında temel hakikat "kim olup-olmadığımız" suallerine verebileceğimiz cevaplara endeksli oluşu ve bu manada ortaya çıkan bilimsel tartışmaları, sosyal ilimlerin ilgi çekici ve karmaşık mevzularından biri keyfiyetine dönüştürmektedir. Ben-biz ve diğerleri tasavvuru, öteki algısını mutlak surette etkilemektedir. Mesela, kendisini hakikatin yegâne mümessili olarak varlık alanına konumlandıran birey ve toplulukların, başkalarını "heretik, hidayete muhtaç, sapkın, yoldan çıkmış"

[7] Detaylı bilgi için bkz: Tuğrul İlter, Modernizm, Postmodernizm, Postkolonyalizm: Ben-Öteki İlişkileri ve Etnosantrizm, Küresel İletişim Dergisi, sayı 1, Bahar-2006. ss. 1-14.

olarak görmesine, öteki olarak tasavvur etmesine ve bunu aktif bir kabule götürür (Özel, 2021, 241-242). Ancak bu tasavvur, dinî yaşam ve kültürel evrenin radikal çeşitliliğiyle ve farklılıklarıyla uyuşmamaktadır (Ataman, 2013, 220). Bu mihverde beslenen inanış, ahlak anlayışı, dinî ibadet ve beraberinde şekillenen ibadetlerin yanı sıra başkaca etkenlerin de etkisiyle "biz veya "öteki" dünya görüşünü ortaya çıkarmaktadır, sonucuna varılabilir.

2. Kâhta ve Çevresini Kapsayan Derviş Yusuf Etkinliklerinde Gözlemlenen "Öteki"

2.1. Derviş Yusuf Menkıbesi

Yörede ermiş bir kişi kabul edilen Derviş Yusuf ile ilgili anlatılan menkıbe şöyledir:

Derviş Yusuf, yaşam sürdüğü köyün ağasının yanında çoban olarak çalışmakta ve nasibini böyle kazanmaktadır. Günün birinde, köyün ağası hacca gider. Derviş Yusuf, ağanın yokluğunda yapılması gereken işlerin deruhte edilmesini sağlar. Bir gün (köy ağası hacdayken) hanımı akşam yemeği olarak kendisinin çok sevdiği içli köfte aşını yapar. Biraz hüzünlenerek, Derviş Yusuf'a; *"keşke ağan da burada olsaydı da yeseydi, o, içli köfte aşını çok severdi"* der. Bu özlem dolu hüzünlü sahne karşısında Derviş Yusuf şu cevabı verir:

"-Hanımım, aşı hazırla da ağama götüreyim!" der. Ağanın eşi, Derviş Yusuf'un canının içli köfte aşı çektiğini düşünür ve kendisine bir tabak daha içli köfte aşı verir. Derviş Yusuf, bu tabağı alıp kutsal topraklarda hac vazifesini ifa eden ağasına götürür. Ağa, bu olaya çok şaşırır. İçli köfte aşını yedikten sonra tabağı geri vermeyerek, kendisiyle birlikte geri getireceğini söyler.

Hac vazifesi dönüşü ağa, elini öpüp kendisine hoş geldin demeye gelenlere; *"benim değil, Yusuf'un elini öpünüz!"* der ve elindeki köfte tabağını insanlara göstererek yaşadıklarını çevresindekilere anlatır. O esnada sırrı fâş olan Derviş Yusuf, Allah katından kendisine bahşedilen keramet ile oradan kaybolur. Derviş Yusuf'un bir eren olduğu anlaşılır ve anısına kaybolduğu yere adına bir türbe yapılır. Halk belli dönemlerde bu türbeyi ziyaret eder, orada kurbanlarını tığlar ve lokma dağıtır (KK-1).

Derviş Yusuf menkıbesine bağlı olarak muhtelif bölge ve yörelerde değişik adlarda benzer söylenceler bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şöylece sayabiliriz: Kars'ta Hacı Kağızman, Kadirli ve çevresinde Hasan Dede, Balıkesir'de Ali Dede, Bergama'da Lokma Dede, Kozan'da Hacı Efraim Devletlü, Gaziantep'te Memik Dede ve Şeyh Bilecen, Bursa'da Helvacı Bacı, Diyarbakır'da Ali Baz, Erzurum'da Ahmet Baba, Tunceli'de Munzur Baba, Koçarlı'da Bilal Dede, Hatay'da Bâyezid-i Bistâmi, Mudurnu'da Fariğ Emine, Muğla'da Çoban Evliya, Malatya'da Hacı Yusuf[8], Yozgat'ta Aliyar… (Şimşek, 2018, 528).

Efsane ve menkıbeler; belirli kişi, olay ve yer ile ilgili inançsal boyutta etkili, gizemli ve çoğu olağanüstü ya da sırlı hususiyetlere sahip halk anlatılarıdır (Boratav, 2014, 111). Bu anlatılar; toplumsal hafızada önemini koruyan, birey ve toplum inanç ve kültürel dünyasında önemini hissettiren, ortaya çıktığı topluluğun tarihi, inancı, duyguları, değer yargıları, gelenek ve görenekleri hakkında malumat veren birer tarihi ve sosyolojik

[8] Bilinen diğer söylencede "Derviş Muhammed" olarak geçer. Bkz. Ayhan Aslanoğlu, Her Yönüyle Anadolu Aleviliği, Kitap Dünyası, Konya 2022, s. 224.

gerçekliktir. Aynı zamanda dünyada varlıklarını sürdüren topluluklar ve kendilerine ait anılan gerçeklikleri analiz, anlama ve anlamlandırmada da önemli araçlardır.

Derviş Yusuf örneğinde olduğu gibi önemli görülen ve keramet ehli olarak sayılan kimi şahıslarla ilintili olarak anlatılan dinsel hikâyelerin, anılan kişinin olağanüstü hallerini nakletmek suretiyle onun, topluluğun sahip olduğu dini-kültürel yaşam evreni açısından ne kadar önemli biri olduğunu açığa çıkarmaktadır. Ayrıca topluluk üyeleri, çeşitli anma etkinlik ve ritüelleri düzenlemek suretiyle bu önemi gösterirken diğer üyelerin (yeni yetişen neslin) de bu keramet sahibi şahsın, sürdürülen yolun ereni olduğunu öğrenmelerini sağlamaktadırlar.

2.2. "Siz Bizim Lokmayı Yemezsiniz!": Ötekine Göre Konumlanma Endişesi

Adıyaman ilinin Kâhta ilçesi sınırları dâhilinde ve yörede "Derviş Yusuf" adı ile maruf türbenin bulunduğu alanda yılın belli dönemlerinde cem ve akabinde lokma dağıtma etkinlikleri düzenlenmektedir.[9] Bu etkinliklere Alevi halkın yanı sıra davet edilen Sünni kimi siyasi ve idari erkân da katılım göstermektedir.[10] 2011 yılı içerisinde gerçekleştirilen etkinliğe, çalışmam adına veri toplamak için ben de katılım sağlamıştım. O gün dede ve talip birçok kişi ile tanıştım. Bazı kadın talipler; odun ateşiyle tutuşturulan ocaklarda; erkeklerin tığladığı[11] kurbanın etini yörede "beroş" olarak isimlendirilen büyükçe kazanlarda pişirirken, bazıları da kazanlarda lokma için bulgur pilavını pişirmekle meşgul idi. Kimisi de düzenlenen cemi izlemekle meşgul iken kimileri de Derviş Yusuf'un türbesinde dua etmekteydi. Orada yaşlı, genç, çocuk, kadın, erkek Alevi bireyler, şölen havasında günü anlamlı kılma ve yaşama adına bir şeyler yapma telaşındaydılar.

Cem sona ermiş, sıra lokma dağıtmaya gelmişti. Derviş Yusuf türbesi civarında sorularımı cevaplayan muhtar, çekinerek bana şunları söyledi:

> -"Hocam lokma vaktidir! Haydi, lokma yiyelim diyeceğim ama siz bizim lokmadan yemezsiniz ki!"

Bu sözlerin ihtiva ettiği mana ve içinde sakladığı hatıralar anlaşılabilir ve belki de kimliğin sınırını muhatabı üzerinden aktarıyordu. Sünnilerin çoğu, Alevilerin kestiği kurban etlerinden yemez ve helal kabul etmez. Bu durum Alevilerde kimlik ve sınırlarının belirgin hatlarla oluşması ve aktarımını sağlamıştır. Ötelenmiş olarak görmeleri/hissetmeleri için yeterli bir sebep ve ortak alanın giderek tek taraflı belirlenip kuşatıldıklarını ifade etmektedirler.

Burada muhtara içtenlikle verdiğim cevapta, ***"İslami usullerle ve sırf Allah rızası için Allah'ın adıyla kesilen kurban etinden ve pişen bulgur lokmasından seve seve yiyeceğimi"*** ifade ederken muhtarın yüzünde daha önce belirginleşen endişeli tavır, yerini umuda bırakmıştı. Akabinde bana ikram edilen lokmadan yedim. Aksi takdirde

[9] Rençber, Fevzi, Alevî Nitelemeli Gruplarda Zekât ve Lokma Anlayışı, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı (International Congress on Economic and Administrative Sciences), Şırnak, Türkiye, May 2-4, 2019, s. 254-257.

[10] Geniş bilgi için Bkz. Rençber, Fevzi, Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri, s. 199-202. Rençber, Fevzi, Adıyaman Alevîlerinde Türbe veya Yatır Ziyareti, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2014, sayı: 71, s. 209-220.

[11] Kurban kesmeye Alevi gelenekte "Kurban Tığlama" adı verilir.

Derviş Yusuf anlatısındaki lokmaya dair dile getirilen düşünceler ve kalıp yargılar negatif anlamda desteklenmiş ve pekiştirilmiş olacaktı. Alevi olanın ötekine yani Sünni olana karşı konumlanma (olumlanamama) endişesinden dolayı; Sünnilerin, Alevilerin yemeğinden yemeyecekleri önyargısının şahsımda devam etmesine neden olacaktı.

Birlikte yaşama, bizler gibi düşün(e)meyen, bizim gibi evreni algıla(ya)mayan ve hayatı yaşa(ya)mayan bireylerle aynı ortamı paylaşma mecburiyetini ifade eder (Rençber, 2017, 89). Zira insanlar yerine göre; bir diğerine mecbur, bağ(ım)lı ya da muhtaç olabilmektedir. O halde insani ve ahlaki sorumluluk gereği bireyi temele almak gerekir. Unutmamalıdır ki her bireyin; kişisel veya grupsal süreçleri, hayat koşulları, beslendiği kaynak(lar), yaşam tecrübesi ve onu algılayışı farklı olabilmektedir. Bu nedenle insanoğlunun, bir diğerini değerlendirirken daha dikkatli olması gerekir. Kişisel veya grupsal olay, gerçeklik ve süreçleri ayrıca sebeplerini bilmeden (önemsemeden) yapılacak her türlü değerlendirme, menfi sonuçlar doğuracak olup, *"Alevi veya karşıtı olarak üretilen Sünni"* için olsun (Taşğın, 2016, 118) ortaya çıkacak olan sosyal mesafe, ötekileştirme adına farklı ya da benzer tutum ve bakış açılarını olumsuz etkileyecektir.

2.3. İmam Hatip Lisesi Öğrencisi ve Güzel Kuran Okuyan Talip H.'in Yaşadıkları: Ötekileştirmenin Sonucu Kopuş

Eskiden beri süregelen ötekileştirme, hakaret ve baskılama hareketlerinin Alevi bireylerde bir sarsıntıya neden olduğu bilinen bir realitedir. En hafif haliyle incinme, beraberinde bir pusma ve içe kapanma süreci meydana getirmiştir. Bu konu, hakikatin muhataba anlatılamaması ve hakikati muhatabın kabullenmesi gibi iki yönlü bir süreç işlemektedir. Bundan dolayı hem aktarmaya devam etmekte hem de muhatabın dünyasına teslim olmamak için ötekine karşı bir direnç ve muhalif kimlik geliştirmesine neden olduğu söylenebilir. Aşağıda (KK-1) Talip H.'in[12] hikâyesi bu duruma bir yönüyle örnek gösterilebilir.

Talip H., Kâhta yöresinde bulunan Alevi köylerinde bilinen saygın bir iş adamıdır. Civarda bulunan bir petrol istasyonu işletmesi bulunmaktadır. Kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatlar esnasında Talip H.'in, çocukluk döneminde ortaokul eğitimi aldığı yıllarda Kâhta ilçesinde bulunan İmam Hatip Orta Okuluna gittiğini öğrendik. Sohbet sırasında; sesinin güzel oluşunu, sınıfta Kur'an-ı Kerim ve ezanı en güzel okuyan zeki bir öğrenci olduğunu kendisinden öğrenmiştik. Sonraları bu okuldan ayrılmak zorunda kaldığını söylemişti. İlkin neden İmam Hatip Orta Okulundan ayrılmak zorunda kaldığını söylemek istemese de biraz ısrar ettikten sonra sebebini bize anlatmıştı. Kendisi, köyden ilçe merkezinde bulunan okula giderken köyün bitimi ilçenin başlangıç sınırında yolun sağına ve soluna dizilen bazı çocukların sırf Alevi oldukları için kendilerine hakarette bulunduğunu ve küfürler ettiğini, bu da yetmezmiş gibi sınıfta kendisi Alevi olduğu için önünde ve arkasında kimsenin oturmadığını iç çekerek anlatmıştı (Arı, 2011, 58).

Talip H.'in bu anlattıklarından her toplumun, kendi ötekisini oluşturma konusunda yeterli kanıt ve fırsatlara sahip olduğunu, öğrendik. İlaveten, ötekileştirme veya dışlama hareketleri sonucunda refleks olarak karşı toplumun içe kapanma, toplumdan kopma veya soyutlanması daha da anlaşılır bir durum arz etmektedir.

[12] Kullanılan isimler gerçek değildir.

O süreçte Talip H.'in yaşadıklarından; farklı bir toplum özelliği arz etmenin, bir baskı aracı/sebebi haline gelebildiğini, çözüm ve eylem gerektiren bir toplumsal problem olarak yorumlandığını anlıyoruz. Sosyo-tarihi atmosferin bir müntehası olarak, birçok Sünnî muhit tarafından muhtelif nedenlerle ötekileştirilen Alevî topluluklar, biriken tecrübeyle içine kapanmış, farklı bir sosyal çevre içerisinde sosyalleşme süreçlerinin yetersizliğiyle çoğu sosyalite aracı çevre ve kanıtlardan kendini uzakta tutmak/mahrum etmek durumunda kalmıştır.

2.4. Sözün Aslî Yorumu ve İbadet Pratiğinin Değişmesi: Namaz Duadır Diyen Rahman Dede İle Namaz Üzerine Bir Anı ve Hacca Giden, Namaz Kılan Talipler…

Değişim, insanlık serüveninin başlangıcından beri tüm birey, toplum ve kurumlar üzerinde mevcudiyetini hissettiren (Günay, 1999, 10) ve gelişerek gerçekliğini muhafaza eden bir olgudur (Arı, 2021, 131). Varlık âleminin bir cüzü olarak insan, bireysel istenç (irade) ve düşünme yeteneğine haiz biricik canlıdır. Bu münasebet ile birey mevzubahis olduğunda; bireyin, akıl, fikir ve muhakemesinin mahsulü olarak ürettiği tüm kreasyonlar da tedricen farklılaşmaya başlamış, değişim ve dönüşüm süreciyle birlikte varlığını devam ettirmiştir. Birey yaşamında önemli yer tutan kimi sosyo-dini ve kültürel yapı mahsulü (şekil ve mana imli) yaratımlar, süreç içerisinde ya tamamen ortadan kalkmış ya da antik yaşam döneminden günümüze değin varlığını muhafaza ederek süre gelmişlerdir (Şişman-Şahin, 2018, 544). Bu değişim sadece düşünce mahsullerinde görülmekle kalmamış, kimi zaman ilahi kudretin tecellisi ve muradı olan dini öğelere de yansımış olup toplum düşünce, fikir ve ibadet yaşamında izlerini göstermiştir. Kimi Alevi topluluklarında anılan bu değişimden nasibini alan ibadetlerden biri de namazdır.[13] Kendilerinin namaz kavramına bakış açıları şöyledir:

> "Namaz kavramı Farsça bir kelime olup, Kur'an-ı Kerîm'deki karşılığı "es-salât" kavramıdır. Es-salât ise; dua, yakarma, mabudunu kalpten anmak ve selamlamak manasına gelmektedir. Allah'a dua etmenin, içtenlikle kendisini anmanın ve onu selamlamanın bir biçimi bulunmamaktadır. Dua etmek, kulun, ilahı ile birlikteliğidir. Bunun için de belli bir kural, şekil, mekân, saat, yoktur. Birey, istediği zaman, arzu ettiği dil ve şekillerde Allah'a dua edebilir." (KK-2).

Mülakat esnasında "*Rahman Dede*" adıyla maruf Alevi bir talip ile tanıştık. Asıl adı Abdurrahman olmasına rağmen yaşı ilerlemiş olduğundan kendisine "*Rahman Dede*" olarak hitap ediliyordu. Konuşmalarımız arasında; köyde dede bulunmadığı için, dedelik yaptığını da söylemişti. Rahman Dede ile konuşurken konu namaza geldi. Kendisi namazın şeklinin olmadığını, halka namazı (cem) kıldıklarını belirtince kendisine; namazın Kur'an'da geçen Arapça bir kavram olarak "es-salât" olduğunu, bunun da "dua" anlamına geldiğini söyleyince kendisi sevinerek, ***"evet işte, bak hocam aynen öyle"*** dedi. Kendisinin Hz. Muhammed'i peygamber olduğunu kabul edip etmediğini sorduğumda, kabul ettiğini beyan eden Rahman Dede'ye Hz. Muhammed'in dua ediş şekli hakkında (elimi kulaklarıma atıp, namaz tekbiri alıp, rükû, secde ve namazdaki oturuşu gösterip) şu hadis-i şerifini okudum:

"Dua edin! Beni nasıl dua ediyor görüyorsanız siz de öyle dua edin!" (Buhârî, Ezân, 18) duanın yani es-salât kavramının fiiliyatta nasıl olması gerektiğini

[13] Geniş bilgi için Bkz. Rençber, Fevzi, Oryantalistlere Göre Alevîlik ve Bektaşîlik, Gece Akademi, Ankara 2019, 113-114.

basit birkaç hareketle Hadis-i şerif eşliğinde tarifini yaparken Rahman Dede'nin birden durgunlaştığını ve tefekküre durduğunu gördüm.[14] Anlaşılan o ki; sözün aslî manası ve pratiğin icrası zamanla kimi topluluklarda değişime uğramış, belki de öz kaynaklardan uzak kalmanın ve/veya birlikte yaşadıkları Sünni topluluklar ile yaşanan kimi olumsuz tanıklıkların tesiriyle İslami ibadet ve merasimlerden uzak kalınmıştır. Süreç içerisinde de ortaya bir yabancılaşma/uzaklaşma meydana gelmiş ve ihdas edilen alternatif ritüellerden de yeni bir ibadet anlayışı üretilmiştir denilebilir.

Eskiden namaz kılan, ezan okuyan, imam hatip okuyan bireylerin varlığı da bu gerçeği desteklemektedir. Ayrıca konuştuğumuz kimi taliplerden öğrendiğime göre 30-40 yıl öncesine kadar yörede namaz ibadetinin ifa edildiğini, zamanla bu ibadetin bir şekilde terkedildiğini, köyden ayrılıp kente veya yurt dışına giden kimi taliplerin namaz kıldıklarını ve hatta hacca gidenlerin de bulunduğunu öğrenmiştik. (KK-3,4).

2.5. Muhtarın Evinde Kıldığım Namaz. Evde Seccade Arayışı: Kodlarda Yaşatılan İslami Kültür

Bir toplum bünyesinde varlığını idame ettiren her birey, bir takım sürdürülebilir kalıtların varisidir. Kendisi gelenek, görenek, örf ve adetlerinden, dini inançlarından ve kültürel temsillerinden vareste yaşayamaz, onlardan sıyrılamaz. Zaten her birey bağlı bulunduğu toplumun sosyo-dini ve kültürel kodlarını belleğinde taşır. Zihinsel kodlar da düşünce ve görüş dünyamıza yön veren lakin istikamet iletiminin bilincine katiyen vakıf olamadığımız, kalıtımsal ve refleks köklü birer zihni donedir (Günay, 2008, 110, 111).

Yöre Alevileri, Müslümandırlar. Kendileri de bu gerçeği her fırsatta dile getirmektedirler. Zaten Ehl-i Beyt temelli bir kültür kodu ve temelinden hareketle aksini söylemek kabul de görmez. Son çeyrek yüzyılda aksi yönde ortaya atılan kimi fikri söylem ve pratikler de yöre Alevilerince karşılık bulmada zorlanmıştır denilebilir. Halk İslam kökenlidir. Zihin kodlarında örtük bir İslami algı vardır. Bazı inanç ve pratiklerde (namaz gibi) zamanla değişimler görülmüş olsa bile özden gelen bir tevarüsle bu inanış ve pratiklerin simgesel alametleri halen evlerde barındırılmaktadır. Yörede ziyaret ettiğim evlerde bu gibi alametlere sıkça şahit oldum.

Çalışma yaptığım süreçte defalarca muhtar H.'e ziyarette bulunmuş, kendisiyle muhabbet etmiş, namaz vakitlerinde evinde abdest almış, bana uzatılan tertemiz havlu ile kurulanmıştım. Hatta bir defasında aldığım abdestten sonra muhtar H.'in telaşla, telefonla birileriyle konuştuğunu görünce ne olduğunu merak edip kendisine bu durumu sorduğumda bana; evde misafirler için bulundurulan bir seccade olduğunu ama nerede muhafaza edildiğini bilemediği için komşuya ziyarete giden eşini aradığını, ona seccadeyi sorduğunu söylemişti. Bu tanıklıklar, Alevi-Sünni topluluklar arası sağlıklı ve nitelikli bir iletişim ve bilgi paylaşımı belki de öze tekrar vakıf olma adına yapılacak ortak çalışmalar adına bana epeyce ümit vermişti…

2.6. Önyargılar ve Cem Ritüeline Beraberimde Götürdüğüm M. Öğretmenin Şaşkınlığı: *"-Aa Bunlar Müslümanmış!"*

Toplumsal hayatın ortak alanlarının kullanımı, birlikte yaşama sürecinde oluşacak olan muhtemel ilişkinin seyrini belirleyecek ve etkileyecek herhangi bir grup veya

[14] "Mâlik (b. Huveyris) şu rivayette anlatıyor: "Biz aynı yaşlarda (birkaç) genç, Peygamber'in yanına geldik. O bize şöyle buyurdu: "…Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın. Namaz vakti olduğuna içinizden birisi, sizin için ezan okusun. (Yaşça) en büyüğünüz de size imam olsun (yani namaz kıldırsın)." (Hadislerle İslâm, 2013, 6/525).

bireye karşı menfi değerlendirme yapma ve dışlamanın altında yatan temel unsur önyargılarımızdır (Karslı, 2014, 127). Önyargılar; dayanaksız ve delilsiz bir çeşit sempati ve antipati duygularını ihtiva eden peşinen kabul edilmiş bir kanaat ile beraber, bir varlığın leh veya aleyhinde bir tutum sergilemek, tavır takınmaktır. Toplumun hâfızasında yatan kültürel edimlerden olan önyargılar (Çobanoğlu-Demir, 2018, 515) ilmi literatür bakımından ise, katı bir tutum ile pekişmiş yanlış genelleştirmeler yapmak suretiyle, bir grup ya da o grubun mensuplarına karşı menfi düşünce, tutum, eylem ve davranışları sergileme eğilimi olarak tasvir edilebilir (Yapıcı, 2004, 14-19).

Kimi birey ve topluluklara haksız, toleranssız ve izole tutum sergilemenin temelinde yer alan inat kanıların değişim ve dönüşümü epey zor bir olaydır. Bu tür dogmatik önyargılar, birey ve grupların sosyal münasebetlerini de azaltabilmekte, bozabilmekte hatta bitirebilmektedir. Bu durumların nedeni ise; tarihi, sosyal, dinsel, kültürel, ekonomik, psikolojik vb. etkenlerden oluşan karmaşık saikler olabilmektedir. Bu tutum, taraf tutma veya taraf olma etkenlerinden ötürü bazen ötekini olumsuz değerlendirmek bazen de ötekine olumsuz davranmak şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Gürses, 2005, 143, 144).

Aleviliğin ve Sünniliğin kadersel boyutunu yaşayan yöre insanı, araştırmaya dayalı olmayan ve atadan miras olarak devraldığı inanca dayalı grup aidiyetinin ve gereği olarak algılanan/benimsenen rollerinin yoğun etkisinde kalmaktadırlar. Bunun bir örneğine; cem izlemeye ve kayda almaya gittiğim Adıyaman merkez Karapınar mahallesinde bulunan cem evinde şahit oldum. Şöyle ki:

Kâhta ilçesinde ikamet etmekteydim. Daha evvel bahsettiğim gibi akademik çalışmalarım için veri toplamak adına bir cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) cemi yakından izlemek ve kayda almak üzere şehir merkezinde bulunan cem evine gitmeye hazırlanıyordum. O esnada, bir okulda öğretmen olan komşum M. ile karşılaştık. Bana nereye gittiğimi sordu. Ben de şehir merkezine gideceğimi ve gidiş gerekçemi kendisine söyledim. "Beni de götürsene hocam" dedi. İsteğini kabul ettim ve birlikte cem evine doğru yola revan olduk...

Cem başlamadan cem evinde yerimizi aldık ve kısa bir süre sonra cem başladı. Garip Dede adıyla bilinen Kureyşan Ocağı dedesi hem cemi yönetiyor hem de deyişler okuyor, zâkirin görevini de üstlenerek Alevi cemaatini coşturuyordu. Semah dönen yaşlısı, genci Alevi bireyler adeta kendinden geçmiş, bu durum öğretmen arkadaşımın dikkatinden kaçmamıştı. Kendisi için ilk deneyim olduğu her halinden belliydi. Keyifle her figürü dikkatlice izliyor, ara sıra göz göze geliyor ve başını sallayarak hoşnutluğunu beyan ediyordu. Derken Garip Dede'nin seslendirdiği:

Şu âleme nur doğdu
Muhammed doğduğu gece
Yeşil kandilden nur indi
Muhammed doğduğu gece

Şeklindeki Tevhit bahrinin her bir dizesinin akabinde cem evini doldurup, halka oluşturan sayıları yüzleri bulan Alevi bireylerin hep bir ağızdan en gür seda ile ***"Lâ İlâhe İllâllah"*** diyerek eşlik ettiklerinde öğretmen arkadaşım Kürtçe olarak hayret ifadesi kullanarak ***"Vi! Vanê Müslümanın! (Aa! bunlar Müslümanmış!)"*** (KK-5) demesi üzerine kendisine yöredeki Alevi taliplerin, elbette Müslüman olduğunu söyledim.

Bu hikâyede de görüldüğü üzere, hasbelkader Sünni bir ailede doğan bir bireyin, Alevi ailede doğup, büyüyüp, yetişen bir diğer bireyi iyice tanımadan, gerçeklerine vakıf ol(a)madan, tamamen bir önyargı ile İslam dışı olarak bilmesi/kabul etmesi vakıası açığa çıkmaktadır. Arkadaşım için hakkında sağlıklı ve net bilgi sahibi olmadan bir topluluğa karşı sergilenen menfi tavır ve sergilenen olumsuz tutumların sebep olduğu tabuları yıkma ve değişim süreci adına bir Ramazan akşamı iftar yemeği akabinde koşturarak gözlemlemeye gidilen bir cem izlemek güzel bir başlangıç olmuştu.

2.7. Alevi-Sünni Evlenmesi Üzerine: Kültürel Taassup

Evlilik, toplumun temelini oluşturan en küçük yapı birimi olan aileyi meydana getiren ve en belirgin hususiyetlerindendir. Evlilik meselesi, Alevîler ile Sünni kesim arasında eskiden beri süre gelen problemlerden biridir. Eğitim, öğretim, iş ve ticari faaliyetleri nedeniyle hızlanan köyden kente göç sürecinin beraberinde getirdiği problemler dizisinden en önemlileri arasında yerini alan Alevi-Sünni arasında evlenme talebi, halen sosyo-dini ve kültürel önyargı, sosyal mesafe ve dogmaları yenememiştir. Bunun sonucunda da her iki taraftan evlilik isteği olan genç bireyler, yaşanan problem ve gerginlikleri derinden hisseden ve etkilenen taraflar olmaktadırlar.

Dini anlayış, nesil ve kimlikleri muhafaza etme düşünce ve endişesinden kaynaklanan bu problemli durum, Alevi-Sünni evliliklerini engellemektedir. Eğer Alevilik İslam dairesinde değerlendirilmekteyse bu gibi evliliklere karşı menfi bakış açısını anlamak pek mümkün olmamaktadır. Lakin Alevi veya Sünni olsun eskiden beri karşılıklı tecrübe ve şahit olunan hadiseler, iki taraf için de yer yer bu gibi evliliklere olumlu bakılmamasının nedenleri arasında görülebilir. İslam dini, kutsal metinlerinde evlilik engellerini detaylıca izah etmiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

Bireyin usulü: Anne, baba, dede, nine…
Bireyin füruu: Kızı, oğlu, torunları…
Anne-babanın Füruu: Kız kardeş, abla, abi…
Dede-ninenin füruunun ilk tabakası: Hala, amca, dayı, teyze
Kayınvalide
Üvey kızlar
Füruun zevceleri
Usulün eşleri vb.
Süt akrabalar
Din farklılığı meselesi.[15]

İslam'ın belirlediği evrensel ölçü ve prensipler dâhilinde kurulan aile kurumu; içinde muhabbet, hürmet, sükûnet ve hoşnutluk oluşmasına vesile olan ve sağlıklı bir aile ve toplumun meydana gelmesini sağlayan temel yapı taşları mesabesindedir. Yukarda anılan evlenilmesi yasaklı sınıflar arasında başka bir kültür veya mezhepten olma vb. gibi İslam dairesine giren bireylerce kesin olarak evlenilmesi yasak sayılan bir sınıf bulunmamaktadır. Aslında muhtelif sebeplerden dolayı birbirinden farklı dini ve dünyevi telakkileri benimseyen ve bunun etrafında şekillenen bir yaşam kültürüne sahip olan Alevi ve Sünniler arasında oluşabilecek olası bir evlenme yasak ve engelinin temellerini İslam'ın dini metinlerinde bulabilmek olanaksızdır.

Alevilerin yoğunlukla yaşadığı kırsal mıntıkalarda Sünni olan ile evlilik pek gerçekleşmez. Muhtelif sebeplerle kent yaşamına adapte olup, geleneksel kalıpların

[15] Detaylı bilgi için Bkz: Ziya Duru, Evlilik Mâni'leri Bağlamında Akraba Evliliği, Ç. Ü. Sos. Bil. Enst. Adana, 2007.

etkisinden azade olanlar arasında ise ayrılığı bir kenara atarak ve anlaşıp evlenen bireyler olabilmektedir (Şahin 2011, 281-282). Kendileriyle görüşme sağladığım bireylerden evlenme durumu; biri olumlu diğeri olumsuz sonuçlanan iki örnek sunacağım. İlk olarak dedesi Alevi, ninesi Sünni olan KK-6 şunları söylemiştir:

> "Ninem Sünni, dedem Alevi idi. Biz Adıyaman'a yakın … Köylüyüz. Köyümüz Alevi ve Sünni karışık bir köydür. Bir şekilde dedem ve ninem anlaşarak evlenmişler. Dedem namaz kılmazmış. Zaten kırsalda yaşayan çoğu insan asli kaynaklardan ve din bilgisinden uzak kalmıştır. Ama ninem İslam'ı asli kaynaklardan öğrenen bir ailenin kızıymış. Bu evlilikle beraber dedem de dinini öğrenmiş ve namaz kılmaya, oruç tutmaya başlamış. Ben İlahiyat Fakültesi mezunu emekli bir öğretmenim. Bu kazanımlarımı sevgili ve rahmetli nineme borçluyum." (KK-6).

İkinci olarak KK-7 (Alevi) ile KK-8'in (Sünni) yaşamış oldukları 6 yıllık bir muhabbetin neticesinde ailelerini ikna edememeleri ve sonucunda ayrılığın hüzünlü perdesini yaşamaya devamlarıyla ilgili şunları söylemişlerdir:

> "Biz altı yıldır birbirimizi seviyoruz. Ama ailem karşı taraf Alevi olduğu için hor görmekte ve çevrenin eleştirilerine maruz kalıp, baskısını da yaşamak istememekte bunun neticesinde de evliliğimize onay vermemektedir. Ben de ısrarla sevdiğim kişiye varmak istiyorum. Ailem izin vermiyor, verecek gibi de durmuyor. İstesem sevdiğime kaçarım ama bunu aileme yapmak istemiyorum. Ailemin rızasını almak istiyorum. Bu nedenle evi otel gibi kullanıyorum. Aileme bir faydam yok. Onların gözünde de benim bir kıymetim yok gibi hissediyorum. Bu süreçte çok talibim oldu. İş, güç, mevki, makam sahibi insanlar… Ama ben sevdiğime varmak istiyorum. Kaldı ki sevdiğim adam cuma namazı kılıyor. İslam'ı araştırdı. Kur'an'ı araştırdı, okudu. Bazen beş vakit namaz da kılıyor. Ramazan oruçlarını da kaçırmıyor. Ama ailem ikna olmuyor." (KK-8).
> "Ben Aleviyim. Daha doğrusu Alevi olduğunu söyleyen bir ailede doğmuşum. Sevdiğim kızın ailesi beni sırf Alevi olduğum için kınıyor ve kızlarını bana vermek istemiyor. Ben Kıbrıs'ta okurken sürekli camiye giderdim. Dinimi öğrendim. Oruçlarımı tutarım. Cumalarıma giderim. Bir ara beş vakit namaz kılardım. Bu olaylardan sonra biraz ibadet hayatım da gevşedi maalesef. Tekrar toparlanmak istiyorum. Ailem namaz kılmama pek bir şey demiyor. Demek istediklerinde ben de onları uyarıyorum. Dinlerini yaşamadıklarını, yerine getirmeleri gereken ibadet ve merasimleri yerine getirmediklerini söylüyorum. Bu kızı seviyorum. Ne yapacağımı da bilmiyorum…" (KK-7).

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Adıyaman ve çevresinde evlilik yapacak bireylerin, ötekiye ait; farklı görülen inanış, kültür, ibadet, örf ve âdetler karşısında problem yaşamalarını önleme istek ve çabası ile soyu muhafaza ve grup kimliklerini koruma düşüncesiyle Alevi ve Sünnilerde genellikle bu tür evliliklere olumlu bakılmayıp çoğu zaman izin verilmemektedir. Bu tarz evliliklerde aile, akraba ve çevreden çok ciddi tenkitler alınmaktadır. Bunun yanı sıra evlilik bağını kurmayı başarıp, ailece mutlu ve mesut yaşama saadetine erişen bireyler nadiren de olsa bulunmaktadır.[16]

Sonuç

"Ötekileştirme" meselesi, farklı şekil ve formlarda görülse bile insanlığın tarih boyunca deneyimlediği en büyük problemlerden biri olagelmiştir. Kimi birey, grup ve toplulukların, bazen ötekileştirmeye/ayrımcılığa uğradığı, bazen de mevzu bahis ayrımcılık ve ötekileştirmeyi kişisel veya topluluk düzeyinde uygulayan taraf olduğu söylenebilir.

[16] Geniş bilgi için Bkz. Rençber, Fevzi, 40 Soruda Adıyaman'da Geleneksel Alevilik, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010, sayı: 56, Alevilik özel sayısı, s. 403.

Ötekileştirme, din başta olmak üzere, etnik yapı, bölge, kültür, dil, renk, cinsiyet, sosyal ve ekonomik durum, hastalık vb. birçok konuda deneyimlenmiştir. Süreç içerisinde bu tür nedenlerle yaşanan ayrı ve öteki sayma faaliyetlerinin azalması ve hatta ortadan kalkması beklentisinin zaman zaman yaşanan kimi tanıklıklar neticesinde son bulmadığı, birey ve toplum açısından kapanmayan yaralar haline gelebildiği de bir vakıa olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birey, toplum ve devlet yaşamının her kademesinde zaman zaman görülen ve görülmesi muhtemel kimi ayrımcılık faaliyetlerinin; ferdi, zihni, psiko-sosyal, sosyo-dini, ekonomik ve politik zeminde bir karşılığının olduğu muhakkaktır. Nerede ve ne sebeple olursa olsun, bir yerlerde karşımıza çıkan ayrımcılık ve öteki sayma refleksini kabul etmemeli ve ona teslim olmamalıdır. Bu gibi hususlarla mücadele eden, ayrımcılık izlerini silmeye çalışan, sosyolojik, teolojik ve siyasal düzlemde mücadelesini anlamlı bir şekilde yürüten birey ve grupların varlığı da; ötekileştirme, ayrıştırma ve dışlamanın ilelebet hüküm sürmesine müsaade etmeyeceği konusunda umut verici gelişmeler arasında öne çıkmaktadır. Bu gibi aktivistlerin önemli çaba ve faaliyetleri ile konjonktürel yeni ayrımcılıkların üretilmesinin de önüne geçilmiş olunacaktır.

Derviş Yusuf söylencesinde yer alan lokma, Alevi olanın ötekine yani Sünni olana karşı konumlanma problemini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle de Sünni'nin, Alevi olanın lokmasından yemeyecekleri önyargısı ortaya çıkmıştır. Talip H.'nin İmam Hatip okuluna gittiği dönemle ilgili dile getirdiği (maruz kaldığı) nahoş olaylar, ötekileştirme faaliyetinin bir neticesi olarak kendisinin eğitim gördüğü Sünni bir ortamdan uzaklaşmasına neden olmuştur. Rahman Dede'nin Müslümanların temel ibadeti olan namaza yüklediği "dua" şeklindeki sınırlı mana; sözün ve ibadet kavramlarına dair aslî anlamların, muhatap olunan ötekileştirme neticesinde bir değişime uğradığı gerçeğini açığa çıkarmaktadır. Muhtarın namaz kılmak isteyen misafirleri için evinde muhafaza ettiği seccade; tüm ayrışma ve ötekileştirme argümanlarına rağmen kendi zihni kodlarında yaşatılan İslami kültür ögelerinin sürekliliğini bize göstermektedir. M. Öğretmenin, cem sırasında Garip Dede'nin saz eşliğinde okuduğu ve taliplerin eşlik ettiği tevhit cümlelerini duyduğundaki tepkisi ve bu pratikteki manayı kavradığında gayr-ı ihtiyari kullandığı cümlelerde, kendi bünyesinde saklı olan ön yargı ve ötekileştirme meselesine dair bir itiraf gözlenmektedir. Çeşitli nedenlerden ötürü diğerinden farklı dinî, dünyevi ve kültürel düşünce ve imgelemeleri edinen ve bu doğrultuda şekillenen kültür ve düşüncesine sahip olan Alevi ve Sünniler arasında evlenme engel ve yasağının mesnetlerine İslam hukuku metinlerinde bulabilmek olanaksız olmasına rağmen; Sünni ve Alevi bireylerin evliliklerine yönelik yörede kimi zamanlar şahit olunan kültürel taassubun da bir ayrıştırma ve ötekileştirme etki ajanı olarak günümüzde de işlerlik gösterdiğini açığa çıkarmaktadır.

Kültürel ve (dinî-mezhebî) kimliksel çeşitlilik ve pratiksel yaşam tonlarında belirginleşen farklılıklara hürmet hususu, İslam'ın ilk gününden bu yana önemini arttırarak koruyan konulardandır. Farklı hususiyetlere haiz birey ve toplulukların hep birlikte, problemsiz bir yaşam sürmelerinin önündeki başlıca engeller; ayrımcılık, ötekileştirme, kalıplaşan önyargılar ve bunlara sahip zihniyetin açığa çıkardığı kimi karşıt duygular, nefret dili ve zıddiyet söylemleridir. Bu gibi zıtlıkları ortadan kaldırmak ve daha yaşanılası bir dünya hayatına sahip olabilmek için farklılıklara saygı ile birlikte:

Empati kurmalı ve insanların farklılıklarına saygı duyulmalı,
Birey ve toplulukların olumsuz etki bırakan tecrübelerini bir kenara bırakarak aralarında daha sıkı bir etkileşim kurulmalı,
Ayrımcılık ve ötekileştirme refleksinden kurtulmalı,
Olumlu kimlik ve öz değer geliştirip, kimsenin bir diğerinden üstün, aşağısında veya eksik olmadığını, üstünlüğün itimat edilen dinî yaşamın temel kodlarında belirginleşen gerçeklerde ve mesajlarında olduğunu kabullenmeli, sosyal ve dinî-pratikleri bu mesajlar ışığında icra ve ifa etmeli,
Ön yargılara karşı kendini ve öteki sayılanı, insani değerler ışığında savunabilme erdemini yakalayabilmeli,

Tüm bu anılan sosyo-psikolojik ve dinî temelleri olan gerekler yerine getirildiğinde, kimin hangi aile, boy, kabile, dinî grup, kültürel sınıftan olduğunun pek bir önemi kalmayacak olup, daha insani bir yaşam evrenine sahip olunabilecek, bunun yanı sıra çalışmada da gördüğümüz şekliyle bireylerin karşılaştıkları sorunlar ortadan kalkacaktır. Ve böylelikle:

Kimse ötekine hakaret etmeyecek, bir diğerine saygı duyacak, Talip H., İmam Hatip okulunu terk etmeyecek ve en güzel ezanı okumaya devam edecek,
Lokmalar endişesiz yenilecek, davetlerde tereddütler yaşanmayacak,
M. Öğretmen, aynı muhiti paylaştığı komşularını farklı bir dinden görmeyecek,
Rahman Dede, namazın boyutunu duayla sınırlamayacak,
Aynı dini paylaşan gençler, farklı dinsel yorumlara ve yorumculara yenilmeyip birbiriyle evlene(bile)cek...

Bu çalışmanın ortaya çıkma serüveninde yaşanan deneyimler, anılan duvar ve engelleri aşma adına toplumun beslendiği ana kaynakların önemini de açığa çıkarmaktadır. Farklı kimlik ve kültürler, alışılagelen formlar, mevzu bahis değişimlerin zorluğunu ihsas ettirse de dinamik yapısıyla Türk toplumu, hiçbir çabayı boşa çıkarmayacak kadar engin bir gönle sahiptir. Bu çalışmanın, Alevi ve Sünni gündemine dair oluşan veya oluşturulan ve halen kimi çevrelerce kötü amaç ve niyetlerle devamına yönelik gayret gösterilen ötekileştirmeye bir son verme çabası olarak kendinden sonraki çalışmalara ışık olması umut edilmektedir.

Kaynakça/References

1. Kaynak Kişiler

KK-1. H. T. Bağlar 1967 doğumlu, ilkokul mezunu, işletmeci, 17.03.2011.

KK-2. A. E. Ortanca 1947 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, 17.04.2011.

KK-3. Y. T. Ortanca 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, muhtar, 25.04.2011.

KK-4. H. A. Bağlar 1960 doğumlu, lise mezunu, muhtar, 25.04.2011.

KK-5. M. K. Gerger 1972 doğumlu, yüksek lisans mezunu, eğitimci-yönetimci, 19.06.2015.

KK-6. M. Ç. Adıyaman 1965 doğumlu, lisans mezunu, emekli öğretmen, 23.11.2018.

KK-7. X.X. (Erkek). Adıyaman doğumlu, lisans mezunu, serbest meslek, 13.07.2021.

KK-8. X.Y. (Bayan). Adıyaman doğumlu, lise mezunu, işsiz, 13.07.2021.

2. Eserler

Aktürk, H. (2013). Toplumsal Değişme ve Alevi Dernekleri -Adıyaman Örneği-. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Arı, Y. (2011). Kahta Yöresi Alevilerinde Dini ve Sosyal Hayat: Bağlar Mahallesi ve Ortanca Köyü Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Diyarbakır.

Arı, Y. (2019). Alevilikte Dini Otorite: Değişim ve Süreklilik -Adıyaman Örneği. Yayınlanmış Doktora Tezi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Kayseri.

Arı, Y. (2020). *Değişim Sürecinde Alevilikte Dini Otorite (Adıyaman Dedeleri Örneği)*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Arı, Y. (2021). "Toplumsal Değişim ve Din". *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar,* Sayı: 5/16, (Summer). Yıl: 2021, 131-142.

Aslanoğlu, A. (2022). *Her Yönüyle Anadolu Aleviliği*, *İnanç, İbadet ve Halk İnanışları (Arguvan Örneği)*. Konya: Kitap Dünyası.

Ataman, K. (2013). "İslam Düşüncesinde 'Öteki'ni Anlama: Bîrûnî Örneği". *Milel ve Nihal*, Sayı: 10/3 Yıl: 2013, 201-223.

Boratav, P. N. (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

Çobanoğlu Y. - Demir, M. C. (2018). "Tunceli'de "Öteki" Olmak: "Öteki"nin, "Ötekisi"ne Bakışı Üzerine Bir Alan Araştırması". *Turkish Studies,* Vol: 13/18, (Summer). Yıl: 2018, 509-524. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14082

Duru, Z. (2007). Evlilik Mâni'leri Bağlamında Akraba Evliliği. Yüksek Lisans Tezi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Adana.

Emiroğlu, B. (2016). "Avrupa Birliği'nin Çokkültürlülük ile İmtihanı". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 44 (Aralık), Yıl: 2016, 91-121. https://doi.org/10.21054/deuifd.284948

Günay, Ü. (1999). *Toplumsal Değişme Tasavvuf Tarikatlar ve Türkiye*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Günay, F. (2008). "Zihinsel Ve Dini Kodlar Arasında Müslüman Birey". *Kelam Araştırmaları,* Sayı: 6/1, Yıl: 2008, 107-128

Gürses, İ. (2005). "Önyargının Nedenleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı: 14/1 (Ocak) Yıl: 2005, 143-161.

Hadislerle İslâm, (2013). (Edit: Mehmet Emin Özafşar vd.), 2. Baskı, Cilt 6, DİB Yayınları, Ankara.

İlter, T. (2006). "Modernizm, Postmodernizm, Postkolonyalizm: Ben-Öteki İlişkileri ve Etnosantrizm". *Küresel İletişim Dergisi* Sayı: 1 (Bahar) Yıl: 2006, 1-14.

Karslı, B. (2014). "Toplumsal Birlikteliklerde Öncelikler: Kabullenme ve Dışlamanın Sosyo-Psikolojik Temelleri (Alevilik-Sünnilik Örneği)". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı: 3/2 (Haziran) Yıl: 2014, 99-136.

KONDA (2012). *Gündelik Hayatta "Öteki" Algısı.* KONDA Barometresi TEMALAR, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, Temmuz.

Metin, İ. (2022). *Fransız Oryantalizminde Hz. Muhammed İmajı*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.

Özalp, A. (2014). "Ötekileştirme: Sembolik Etkileşimci Bir Bakış". *Toplum Bilimleri Dergisi* Sayı: 8/16 (Temmuz-Aralık) Yıl: 2014, 227-235.

Özel, C. (2021). "İslam ve Öteki: Erken Dönem Müslüman Toplumlarında Öteki İmgesi Üzerine Bir İnceleme". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı: 7/2 (Aralık) Yıl: 2021, 239-292. https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2021.7.2.01

Rençber, F. (2010). 40 Soruda Adıyaman'da Geleneksel Alevilik, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 56, Alevilik Özel Sayısı, ss. 396-404.

Rençber F. (2012). Adıyaman'da Alevilik, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Rençber F. (2014). Adıyaman Alevîlerinde Türbe veya Yatır Ziyareti, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* Sayı: 71, ss. 209-220.

Rençber F. (2016). *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri.* Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Rençber F. (2017). "İslam Birliği İnşâsında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, Cilt: X, Sayı: 1, s. 77-102.

Rençber F. (2017). "İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Alevîlik Üzerine Yapılan Alan Çalışmalarının Bilim Üretimine Etkisi". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, Cilt: X, Sayı: 2, ss. 455-470.

Rençber, F. (2019). *Alevî Nitelemeli Gruplarda Zekât ve Lokma Anlayışı, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı* (International Congress on Economic and Administrative Sciences), Şırnak, Türkiye, May 2-4, 2019, ss. 254-257.

Rençber, F. (2019). *Oryantalistlere Göre Alevîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: Gece Akademi.

Şahin, M. K. (2011). "Alevî Geleneğinde Toplum Ve Aile Kavramı". *Kelam Araştırmaları,* 9/1 Yıl: 2011, 263-284.

Şimşek, E. "Kadirli (Osmaniye) Ve Çevresinde Hasan Dede İle İlgili İnanış Ve Menkıbeler". *IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*, (Edit. O. Kurtoğlu; A. Çamkara), Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018. 518-534.

Şişman B-Şahin, M. (2018). "Alevi Toplumunda Halk İnançları Bağlamında Görülen Kültürel Değişim". IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı, (Edit. O. Kurtoğlu; A. Çamkara), Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 535-546.

Taşğın, A. (2016). "Yol Oğlunun Ehlibeyt Muhibliğinden İki Kızılbaşlıktan Birini Tercihe Zorlanması". *Avrasya Alevilik Araştırmaları – I*. Ed. Mehmet DÖNMEZ. Ankara: Son Çağ Yay. 115-124.

TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 16.04.2022.

Uyanık, Z. - Kala, A. (2012). "Ardahan ili Alevilerinde Kendini Tanımlama, İbadet Ve Öteki Algısı". *Akademik Araştırmalar Dergisi,* Sayı 52, Yıl: 2012, 109-144.

Yapıcı, A. "İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kıskacında Sünni Alevi İlişkiler". *Dem Dergi*, Sayı: 6/2 Yıl: 2009, 52-59.

Yapıcı, A. (2004). *Din, Kimlik ve Ön Yargı.* Adana: Karahan Kitapevi.